

Biskup Antun Akšamović - vlastelin „darežljive ruke”

UDK 929 Akšamović, A.

Izvorni znanstveni rad

Marin Srakić

Nadbiskup u miru, Đakovo

Ovaj rad posvećen je biskupu Akšamoviću kao vlastelinu, tj. upravitelju biskupijskih materijalnih dobara u prvom razdoblju, tj. od 1920. do 1945. godine. On je biskupom Bosanske ili Đakovačke i Srijemske biskupije imenovan 1920. godine i tu je službu obnašao trideset i jednu godinu, tj. do svoga umirovljenja 1951. godine. S preuzimanjem službe biskup je preuzeo i upravu Vlastelinstva ili Biskupske menze koje je tada obuhvaćalo više od 36.257 jutara šuma, oranica, livada i dr. Međutim, odmah na početku to je imanje došlo na udar agrarne reforme iz 1918. godine. U isto vrijeme nastupio je otkup patronata, tj. otkup obveza biskupije prema nekim ustanovama, kao što su sjemeništa, katedrala, župe i druge ustanove. Deset godina od preuzimanja biskupske službe na biskupskom dobru otkrivena je krađa od 10.000.000 dinara koju je počinio direktor blagajne Milan pl. Heržić, čovjek velikog biskupovog povjerenja. On je u isto vrijeme bio i predsjednik Dobrovoljnog vatrogasnog društva Đakovo (DVD), pa je kroz desetak godina prijevarama, krivotvorenjem računa, izdataka i primitaka te drugim malverzacijama potkradao biskupiju i na taj način uzdržavao „najbolju vatrogasnu glazbu u Kraljevini Jugoslaviji”. I sam biskup bio je „darežljive ruke”, pa je bez odobrenja Svete Stolice i izvanredne prihode temeljne imovine trošio, ne samo u crkvene svrhe, nego je i drugima dijelio „šakom i kapom” oponašajući svog prethodnika biskupa Josipa Jurja Strossmayera, koji je doduše bio darežljiv, ali se nije razbacivao novcem, što više, u isto vrijeme je unaprijedio Vlastelinstvo, dok je biskup Akšamović

svojim gospodarenjem biskupiju doveo gotovo do bankrota, od kojega je spasio dr. Ivan Rogić, svećenik i profesor kanonskoga prava. Sveta Stolica je biskupu pola potrošene svote oprostila, a pola je naredila da on namiri iz svojih redovitih prihoda, što je on i izvršio. Međutim, Sveta Stolica je nakon apostolske vizitacije 1942. godine biskupa Akšamovića skinula sa službe đakovačkog dijecezanskog biskupa i postavila ga apostolskim administratorom iste biskupije s jurisdikcijom kapitularnoga vikara i imenovala ga naslovnim biskupom Augustopoljskim u Frigiji. Pred kraj toga razdoblja, tj. za vrijeme Drugog svjetskog rata, vlastelinstvo je stradavalo od pljački partizana koji su se skrivali u obližnjim šumama i brežuljcima Dilja i Krndije te provaljivali na biskupijska imanja, pustare i vinograde.

Ključne riječi: Akšamović, vlastelinstvo, agrarna reforma, krađa, DVD Đakovo, otkup patronata, apostolski administrator, apostolska vizitacija.

Veliko imanje malene biskupije

Mons. Antun Akšamović upravljao je Bosanskom ili Đakovačkom i Srijemskom biskupijom kroz 31 godinu, tj. od 1920. do 1951., i to kroz zadnjih devet godina, tj. od 1942. do 1951. kao apostolski administrator. Biskupom je imenovan nakon što je biskupija bila devet godina bez biskupa i to pet godina nakon smrti biskupa Josipa Jurja Strossmayera (1905. – 1910.) i četiri godine nakon smrti biskupa dr Ivana Krapca (1916. – 1920.). Preuzimajući upravu biskupije biskup je preuzeo i upravu materijalnim dobrima koja su u đakovačkom slučaju doista bila obilna. Iz sveukupnog života i rada biskupa Akšamovića ovdje je obuhvaćeno samo njegovo upravljanje materijalnim dobrima, odnosno vlastelinstvom koje je prolazilo kroz burna politička i gospodarstvena zbivanja toga vremena.

Od prvih početaka Bosanska biskupija posjedovala je velika imanja i s jedne i s druge strane Save. Posjede u Bosni biskupu je darovao ban Matej Ninoslav oko god. 1233. i to kraj Sarajeva u župi Vrhbosni, a posjede u Slavoniji darovao je godine 1239. bosanskom biskupu Ponsi Koloman, herceg Slavonije i Hrvatske. Tu darovnicu hercega Kolomana potvrdio je papa Grgur IX. pismom od 7. prosinca 1239., a ponovio Kolomanov brat ugarsko-hrvatski kralj Bela IV. dne 20. srpnja g. 1244. godine u svojoj poznatoj „Zlatnoj Buli”. Sjedište posjeda bilo je Đakovo u tadašnjoj Vukovskoj županiji. Taj posjed zauzimao je cijeli prostor od izvora potoka Biđa prema Levanjskoj Varoši, Selcima, Gorjanima, zatim uz Jošavu prema Mikanovcima i pod Cernu

natrag prema Savi prema Tolisi (u Bosni).¹ Bosanski se biskup zbog nemira u Bosni preselio u Đakovo i tu izgradio biskupski dvor i katedralu te osnovao Stolni kaptol. Padom Bosne god. 1463. lišen je bosanski biskup svojih posjeda preko Save, a padom Slavonije 1526. godine zauzeli su Turci i imanje Bosanske biskupije u Slavoniji. Nakon provale Turaka u Bosnu nije više mogao izvršavati svoju jurisdikciju južno od Save, ali je zadržao naslov bosanskog biskupa.

I prije i poslije oslobođenja Slavonije od Turaka habsburški carevi Ferdinand III. i Leopold I. priznali su bosanskom biskupu pravo na đakovačko vlastelinstvo. Bila je to mala biskupija sa četiri župe koja je imala golemo imanje. U drugoj polovici 18. stoljeća, za biskupa **Josipa Antuna Čolnić**a (1751.- 73.), kada su urbarom od god. 1756. uređeni odnosi između vlastelina i podanika, počinje postepeni napredak na posjedu đakovačkih biskupa. Oranice su se vidljivo povećale krčenjem šuma, sadili su se veliki kompleksi vinograda, osnivale se na području vlastelinstva nove župe i crkve, uvodile se (god. 1806.) župske škole. Čolnićevi nasljednici Franjo Matej Krtica, Antun Mandić, Emerik Raffay i Josip Kuković stekli su velikih zasluga oko napretka u vlastelinstvu sve do godine 1848., kada je nastao novi odnos između vlastele i seljaštva, koji je proveden u svoj zemlji iza god. 1850., a u Đakovačkom vlastelinstvu za biskupa Josipa Juraja Strossmayera. Prigodom otkupa kmetstva za vrijeme tzv. segregacije u drugoj polovici XIX. stoljeća biskup Josip Juraj Strossmayer priznao je da je imanje, iako smanjeno, svojim marom unaprijedio na svoje dobro, ali i na dobro puka koji je od tog imanja živio. On piše:

„I ja kao biskup uživam opsežno dobro; dužnost mi je dakle sveta to dobro zdušno i pomnjivo obrađivati i to ne samo sebe samoga i svoje vlastite časti i probitka radi, nego i radi dobroga primjera i radi budućih vremena, kojima je baštinu i zadužbinu biskupsku neokrnjenu i cjelovitu i u koliko je samo moguće popravljenu i dobro uređenu predati... U gospoštiju samu tako uređenu silni se je novac i u posljednje doba uložio i ulaže se još i sada po potrebi i po mogućnosti. Sve što je gospoštije, upravlja se i obrađuje se sada barem uzorno i

---

1 Usp. Augustin Theiner, *Monumenta Slavorum Meridionalium*, I, str. 298. - Usp. Tade Smičiklas, *Codex Diplomaticus Regni Croatiae Dalmatiae et Slavoniae, Volumen IV*, str. 236. - 240.

hvala Bogu plodno. Ja dvojim, da li ima igdje u cijeloj zemlji bolje obrađenih zemalja, nego su obrađene naše zemlje, premda to zbog raštrkanoga posjeda s prekomjernim troškom biva.”²

Kad je Josip Juraj Strossmayer preuzeo svoju službu đakovačkog biskupa, biskupsko vlastelinstvo obuhvaćalo je 74.961 jutro i 012 hv, a nakon segregacije, odnosno otkupa kmetstva, tj. 1899. godine, imalo je 36.753 jutra i 1358 hv.³ Te su površine ostale iste za vrijeme biskupa dr. Ivana Krapca, koji je upravljao biskupijom šest godina, tj. od 1910. do 1916., a prema sudu gospodarskih stručnjaka, nisu se mijenjane niti za vrijeme sedisvakancije od četiri godine (1916. – 1920.).

Istina, nije bilo promjena što se tiče površina oranica i šuma, ali je vlastelinstvo pretrpjelo mnogo štete 1918. godine, na majurima i nekim zgradama, npr. na dvorcu u Trnavi, za vrijeme divljanja „zelenoga kadra” u kojem su sudjelovali i domaći ljudi, čak i zaposlenici na biskupskom dobru. Ivan Golubičić, župnik semeljački, opisao je pljačku vlastelinske pustare Vladojevac: „Pustara je bila u plamenu već oko 10 sati do podne. Komitadžije iz Gjur-gjanaca otjerali ovce. Sve se je pljačkalo – odnašalo – odvažalo, prosipalo pšenicu veli se do 4.000 met kukuruza i u polju se... Goveda, konje, ždrebad, oruđe ratarsko, alat kolarski, kovački... Tko je do čega mogao doći – to je odnio... Stanje je grozno i danju, a osobito strašno noću, da je stanovništvo istrzano od straha! Vojništvo je pušteno sa fronta sa municijom, puškama i novim odijelom hotimično, da bude pučki ustanak.”⁴

Uprava crkvenom imovinom

Opće pravo. – Tri godine prije nego što je mons. Antun Akšamović bio imenovan đakovačkim biskupom, tj. 1917. godine, stupio je na snagu *Kodeks kanonskog prava* koji je uz ostalo donio odredbe o *Nadarbinama i dru-*

2 Josip Juraj Strossmayer, „Korizmena poslanica”, u: *Glasnik biskupija bosanske i srijemske* (dalje: *GBBS*) 20 (1892.), 54.

3 Usp. /Milko Cepelić i Matija Pavić/, *Josip Juraj Strossmayer biskup bosansko-Đakovački i srijemski god. 1850. – 1900.* u Zagrebu, Tisak Dioničke tiskare 1900. – 1904., str. 853.

4 Ivan Golubičić, *Spomenica župe Semeljci I.*, god. 1918. /bez oznaka stranica/, u: Arhiv župe Semeljci.

*gim nezbornim crkvenim ustanovama, te o Crkvenoj imovini, tj. o stjecanju i upravljanju vremenitim dobrima Crkve. Stjecanje i upravljanje obuhvaća sve poslove koji su potrebni da crkveno dobro ostane trajno sačuvano u svojoj cjelini, u opsegu i vrijednosti, a po mogućnosti i povećano, odnosno poboljšano. Biskup kao upravitelj Biskupske menze (biskupskom dobru) imao je trostruku dužnost, tj.: a) čuvati integritet vrijednosti temeljne imovine, i po mogućnosti poboljšati imovinsko stanje; 2) gospodariti tako da imovina donese što veće plodove; 3) pobirati prihode i plodove na vrijeme i s njima brižno rukovoditi te ih upotrijebiti u korist one svrhe kojoj su po pravu namijenjeni.⁵ Pokretnu imovinu koja je bila u vlasništvu Biskupske menze, kao što je pokućstvo s ostalim uporabnim predmetima u biskupskom dvoru, biskup je bio dužan točno popisati te nastojati, da sigurno i u cijelosti prijeđe u posjed nasljednika (Kan. 1483 § 3). Značajnu ulogu imalo je Biskupijsko administrativno vijeće kao savjetodavni organ za poslove upravljanja crkvenim dobrima i ordinarij ga je bio dužan pitati za mišljenje u svim važnijim stvarima. Jedan od osnovnih uvjeta, ali i dužnosti dobrog i odgovornog upravljanja crkvenim dobrima o biskupskoj imovini bilo je uredno i savjesno vođenje poslovnih knjiga, kao što su *Imovnik, Knjige primitaka i izdataka (Blagajnički dnevnik)*, u kojima se vodilo novčano i materijalno poslovanje te *Knjiga završnih računa*.*

Partikularno pravo. - Osim općeg prava na području Zagrebačke metropolije bilo je na snazi i *partikularno pravo* izglasano na Prvoj sinodi nadbiskupije zagrebačke.⁶ Prema partikularnom pravu, koje je prema odluci biskupa Akšamovića vrijedilo i za Đakovačku biskupiju, ako je novi biskup želio doista očuvati, unaprijediti ili korisno upravljati Biskupskom menzom, morao je na početku svoje biskupske službe vlastitim novcem otkupiti sav ili bar veliki dio inventara i tako postati individualno, kao privatna osoba, vlasnik sveg pokretnog inventara Biskupske menze. Njemu su pripale sve životinje, poljoprivredni strojevi, namještaj biskupskog dvora i svo oruđe velikoga vinogradarstva, mlinovi, šumsko gospodarstvo i beneficije koje je nakon svih zakona agrarne reforme još uvijek obuhvaćalo preko 20.000 hektara šume i

5 Usp. Ivan Rogić, *Imovinsko pravo Katoličke Crkve*. Predavanja umnožena kao rukopis za školsku upotrebu slušača bogoslovije i ispitnih kandidata. Umnožili bogoslovi na Visokoj bogoslovnoj školi u Đakovu, Đakovo 1960., str. 63.

6 Usp. Antun Bauer, *Prva sinoda nadbiskupije zagrebačke*, (Zagreb, 1925.), str. 310. – 345.

oranice te vlastitu uskotračnu (šumsku) željeznicu sa željezničkom stanicom. Nakon biskupove smrti sav bi taj inventar *prelazio u vlasništvo njegovih nasljednika* koji su ga predali *vjerezakonskoj zakladi*, to jest državnoj upravi koja je cijelo vrijeme sedisvakancije iskorištavala Menzu namirujući terete i obveze uzdržavanja sjemeništa, funkcioniranja Biskupije i održavanja biskupijskih dobara i ulažući u korist spomenute vjerezakonske zaklade. Očito, ta odredba nikako nije bila u suglasnosti s općim pravom!

Da bi mogao gospodariti Biskupskom menzom, biskup Antun Akšamović je prema partikularnom pravu bio je prisiljen prije svega otkupiti od *Interkalarne uprave* živi i mrtvi inventar. On je morao zajmom iz banke priskrbiti potreban prometni kapital, a tada su bankovne kamate iznosile 16 - 20%. Tako je već prvih dana svoga biskupovanja nosio teret duga od 7.500.000.- kruna.⁷ Očito je, da pod teretom tako abnormalnoga duga, u koji je biskup upao silom prilika, gospodarenje i privređivanje nije moglo krenuti normalnim putem. Stvarnim uživaocem beneficija bila je banka, a ne biskup.⁸ Sam biskup je u jednom pismu iznio svoje jade:

„Kad sam postao biskup, odmah sam za preuzeti inventar i zalihe bio Vladin dužnik .... Zemaljska Vlada mi je zakočila svaku vlast, da ništa nisam mogao prodati bez vladine dozvole i bez komisije. Da se oslobodim toga ropstva, odmah sam 4,000.000.- kruna obračunao za popravke vlastelinskih i patronatskih zgrada, a 3,5000.000.- kruna sam kao zajam podigao kod Prve Hrv. Štedionice u 16%. Od toga vremena pa sve do danas je bio tekući račun vazda opterećen dugom. Izgorio je stari mlin, nastale neiskazane šikare s agrar. reformom.”⁹

Za popravak zgrada koje pripadaju Biskupskoj menzi biskup Akšamović je primio iz mase svoga prethodnika biskupa dr. Ivana Krapca svotu od 967.395.- dinara. Od interkalarnih prihoda također je bila odvojena svota biskupu Akšamoviću od 52.298.- dinara - za popravak onih zgrada Biskupske menze koje nisu bile popravljene za vrijeme sedisvakancije. Smatrajući da

7 To je tada iznosilo 441.176 američkih dolara.

8 HR-Nadbiskupijski arhiv Đakovo (dalje: HR-NAD), fond Akšamovićev Prezidijal (dalje: AP), Preuzvišenom gospodinu Msgru dr. Josipu Srebriću, biskupu krčkom kao Apostolskom Vizitatoru za Biskupiju đakovačku, str. 6.

9 HR-NAĐ, fond AP, br. 34/934 Prs. *Akšamović Stolnom kaptolu*, 28.6.1933.

je on dužan snositi troškove za nužne popravke zgrada koje pripadaju Biskupskoj menzi, kao i za popravke župnih zgrada pod patronatom Biskupske menze, biskup Akšamović je, iz primljene svote tijekom tri godine, isplaćivao te troškove kako bi se navedene zgrade sačuvale pokrpane i pokriveno.

Biskup preuzima upravu crkvene imovine

Nadarbina ili beneficij Bosanske ili Đakovačke biskupije pojavljuje se pod raznim imenima, npr. kao *Dobro Đakovačke biskupije* ili kraće *Biskupijsko dobro*, zatim *Vlastelinstvo*, običan puk Đakovštine zvao ga je od starine turskim jezikom *Sa(h)iluk*, a službeni naziv prema Kodeksu (Zakoniku) kanonskog prava iz 1917. godine bio je **Biskupska menza**. Pod pojmom Biskupska menza podrazumijevala su se sva dobra koja su bila namijenjena isključivo za osobno uzdržavanje biskupa. Prema dobrima Biskupske menze biskup je imao jednake obveze u pogledu uzdržavanja, iskorištavanja i primanja prihoda, te u pogledu opće uprave kao i svaki drugi nadarbenik.

Imovina đakovačke Biskupske menze obuhvaćala je: 1. zemlju (oranice, livade i šume); 2. zgrade; 3. pokretni živi i mrtvi inventar; 4. vrijednosne papire. S obzirom na početno stanje imovine Biskupske menze u vrijeme nastupa biskupa Antuna Akšamovića mora se uzeti u obzir činjenica, da to stanje nije bilo utvrđeno, odnosno, da je biskup Antun Akšamović primio imovinu Menze obzirom na njenu količinu u nesređenom stanju.

Nakon četverogodišnje sedisvakancije (1916. – 1920.) Interkalarna komisija od tri člana, postepeno je predavala biskupu pravo upravljanja Biskupskom menzom. O predaji vremenitih dobara Đakovačke biskupske nadarbine u ruke novoimenovanoga biskupa Antuna Akšamovića sastavljen je *Zapisnik*. Vladin povjerenik kod ove primopredaje bio je *Ivan Z. Galić*, tajni savjetnik Vlade, koji je prisutnima objasnio tijek i način primopredaje. U ime Interkalarne komisije bio je kao predatelj kanonik ekonom *Mijat Senc*, a biskup je dao do znanja da i on želi prisustvovati tom činu, a ukoliko bude spriječen, njega će zamjenjivati vicerektor sjemeništa *Antun Jurčević*. Da predaja bude doista realna, bilo je potrebno imenovati i vještake koji će prosuditi, je li gospodarenje na nadarbinskom zemljištu bilo racionalno. Vlada je od svoje strane gospodarskim vještakom imenovala *Kolomana Švrljugu*, gospodarskog nadzornika, a biskup je predložio ravnatelja Gospodarskog društva u Osijeku

Stjepana Jurića. O svemu tome sastavljen je *Imovnik* (Našastar) na 167 strojem pisanih stranica u kojem je pojedinačno navedena sva imovina od najkрупnijih objekata do najsitnijih predmeta, od skupocjenih kaleža i lokomotiva do škara za šišanje konjskih nogu, turpija i sl. Imovnik su potpisali članovi mješovite komisije mons. Antun Akšamović, biskup, Ivan Galić, kraljevski t. savjetnik, i Mijat Senc. Drugi dan je komisija posvetila pozornost razlučivanju predmeta koji pripadaju ostavštini biskupa Krapca i vjerezakonskoj zakladi. Biskup Akšamović je trebao odlučiti koje će predmete otkupiti kako bi se vlastelinstvo moglo čuvati, unapređivati i plodove ubirati.¹⁰

Biskupski dvor. - Interkalarna komisija je 5. srpnja 1920. predala biskupu Akšamoviću biskupski dvor odnosno biskupsku rezidenciju u Đakovu sa svim predmetima, stvarima i kućnim potrepštinama koje su ondje postojale. U tom bogatom i sjajno opremljenom dvoru postojale su: biskupske insignije, potrepštine za bogoslužje, pontifikalna odjeća, prsni križevi, prstenje, pastoralni štapovi, monstrance, relikvijari, pacifikali s relikvijama, ciboriji, kaleži, posuđe, svijeće, kazule, pluvijali, mitre, narukvice, sandale, antipendiji, korporali, albe, purifikatori, humerali, stolnjaci, liturgijske knjige i tome slično, a sve to pripada inventaru privatne kapele koja postoji u biskupskom dvoru.

Osim toga biskup je u biskupskom dvoru preuzeo i vrijedan namještaj u 22 prostorije na prvom katu i u 30 prostorija u Prizemlju. Od kućnog inventara vrijedno je spomenuti: portrete biskupa, biblioteku, kuhinjski namještaj te namještaj za spremanje stola, kao što su: posuđe, porculan, staklo, srebro, kompletni inventar podruma koje postoji u istom biskupskom dvoru. Od posuđa valja istaknuti vrijedan porculan iz XVIII. stoljeća.

Druge zgrade u Đakovu. – Osim biskupskog dvora Biskupska menza posjedovala je u Đakovu i druge zgrade, kao što su: 1) Velika upravna zgrada u kojoj su smještene kancelarije direktora biskupskih dobara, 2) Veliki magazin, 3) Zgrada električne centrale, 4) Paromlin, 5) Javno kupalište, 6) Staje za konje, krave, volove, svinje itd.; 7) Dva parna pluga, 8) Mašinske radionice, 9) Strojarnica, 10) Velika žitnica, 11) Velika gostionica ili hotel, 12) Zgrade u kojima stanuju činovnici.

Biskupijska dobra izvan Đakova. - Biskupu Akšamoviću komisijski su predana i biskupijska dobra s inventarom izvan Đakova, tzv. majuri u kojima postoje kuće i staje odgovarajućih dobara. S tog naslova biskupu Akšamoviću

---

10 Usp. HR-NAĐ, fond Vlastelinstvo (dalje: VL), *Zapisnik od 2. srpnja 1920.*

predana su sljedeća dobra: 1) Dobro u Levanjskoj Varoši, 2) Dobro u Trnavi, 3) Dobro Budrovački Lug, 4) Dobro Štrbinci, 5) Dobro Arduševac, 6) Dobro Vladojevac, 7) Dobro Lenija, 8) Dobro Strossmayerovac, 9) Dobro Ivandvor, 10) Dobro Mandićevac i 11) Dobro Drenje.

Najveći dio dobara Biskupske menze koja su predana biskupu Akšamoviću sastoji se u nepokretnim dobrima. Ta se dobra sastoje od sljedećega:

1)	zemlje	oranice	veličina	7.676	jut.	1.133	hvati	q.
2)	„	vrtovi	„	65	„	414	„	„
3)	„	livade	„	1.095	„	499	„	„
4)	„	vinogradi	„	74	„	997	„	„
5)	„	pašnjaci	„	1.678	„	351	„	„
6)	„	šume	„	25.460	„	1.420	„	„
7)	„	ritovi	„	5	„	1.028	„	„
8)	„	neplodno zemljište	„	210	„	243	„	„
Cjelokupni posjed				36.257	„	1.285	„	„

Navedena nepokretna dobra u posjedu Biskupske menze uvedena su i u javne zemljišne (grunтовne) i u katastarske knjige kao vlasništvo đakovačke Biskupske menze.¹¹ Kad je biskup Akšamović uveden u posjed Đakovačkog biskupskog beneficija, preuzeo je imovinu Menze na temelju inventara što ga je učinila mješovita komisija od predstavnika biskupa i predstavnika ranije interkalarne uprave. S obzirom na zgrade, pokretni inventar i vrijednosne papire inventar je bio točan, ali inventar zemljišta nije bio točan zbog čestih promjena koje nisu bile uvedene još iz Strossmayerovih vremena, te za vrijeme dviju sedisvakancija.

Agrarna reforma 1918. godine

Srpska Vlada najavila je agrarnu reformu još na Krfu 1917. godine, a započela početkom 1919. godine, dakle i prije nego što je Antun Akšamović imenovan đakovačkim biskupom. Ta reforma nanijela je veliku štetu pojedini-

11 Usp. HR-NAĐ, fond AP, Kutija I. – Krapac i Akšamović, *Našastar sastavljen prigodom predaje Đakovačke biskupske nadarbine biskupu Antunu Akšamoviću.* – VAT-Sacra Congregatio Consistorialis (dalje: VAT-SCC), Jugoslavia, Locus: Sirmio, 1939., Prot. nr. 713/33.

nim biskupijama Katoličke Crkve u Jugoslaviji, među njima i Đakovačkoj biskupiji. U namjeri da likvidira feudalne odnose u novoj državi i da udovolji očekivanjima seljaka te da poboljša njihov položaj, kralj Aleksandar I. Karađorđević, proklamirao je 6. siječnja 1919. godine da želi ukinuti sve oblike kmetstva i velike zemljišne posjede (latifundije). Vlada Kraljevine Srba Hrvata i Slovenaca donijela je 25. veljače 1919. godine *Prethodne odredbe za pripremu agrarne reforme* koje su propisale program agrarne reforme. Između ostaloga one su utvrdile da su ekspropriрани svi veliki posjedi, veći od 100 do 500 jut., ovisno o kvaliteti zemlje, te da će njihove površine biti dane domaćim obrađivačima, uz plaćanje odštete i privremene rente. Tim odredbama bilo je predviđeno da se veliki posjedi što prije sekvestriraju i podijele, počevši od najvećih. Kako će se to konkretno provesti, odredit će se posebnim zakonom nakon parlamentarnih izbora. Predstavници Katoličke Crkve u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca izdali su deklaraciju u kojoj uviđaju opravdanost da siromašni dio seljačkog staleža dođe do primjerenoga posjeda zemljišta i da je u tu svrhu potrebna agrarna reforma veleposjeda zato su od svoje strane bili spremni ishoditi dopuštenje Sv. Stolice da uz pravičnu odštetu i od crkvenih velikih posjeda u tu svrhu odstuje nužno zemljište.¹² Budući da je u Đakovu tada bila sedisvakancija, Stolni kaptol je kao zakoniti staratelj i čuvar vlastelinstva uputio temeljito obrađenu predstavku kraljeviću Regentu i ministru vjera, a potom je uputio molbu nadbiskupu Baueru da se on zauzme i pri Svetoj Stolici i kod Regenta da se crkvena dobra spase.¹³ „Privremenom provedbom agrarne reforme oduzeto je odnosno izdano u privremeni zakup na jednu godinu dana oko dvije trećine ekonomske površine biskupskog vlastelinstva i to sasvim nesustavno, to je prije lijepo arondirani posjed sada posvema rastrgan u nesuvisle komade, uslijed čega treba za obradbu i više sprega i više strojeva i više dangube. No provedba agrarne reforme ne samo da je za sada privremena nego se i ne zna, kako će se i kada će se otpočeti s njezinom definitivnom provedbom.”¹⁴

12 Hrvatska biskupska konferencija (dalje HBK), Arhiv Biskupske konferencije (dalje: BK), Svezak Agrarna reforma I., Stajalište predstavnika kat. crkve kraljevstva SHS, u pogledu izvlaštenja crkv. dobara, u Beogradu, dne 18. juna 1919.(letak).

13 Usp. HR-NAĐ, fond Stolni kaptol (dalje: SK), br. 14-1919., Stolni kaptol đakovački, 26. travnja 1919.

14 HR-NAĐ, fond VL *Zapisnik*, Predmet je predaja temporalija Đakovačke biskupske nadarbine u ruke novoimenovanoga biskupa Antuna Akšamovića, *Sastavljeno dne 24. srpnja 1920. u biskupskom dvoru u Đakovu.*

Glavna šumska direkcija u Beogradu svojim dopisom br. 3201/922. tražila je očitovanje o pitanju eksproprijacije šuma. Na taj zahtjev biskup Akšamović dao je svoje očitovanje u kojem je opširno naveo status, povijest i svrhu đakovačkog vlastelinstva i naznačio da u đakovačkom kraju nema nikakve socijalne potrebe, a pogotovo ne političko-socijalnog motiva za eksproprijaciju šumskih kompleksa, prije svega što sve općine imaju manje komplekse šuma, dovoljne za potrebe pučanstva. Zatim nikakva uprava tih šuma neće moći tako dobro upravljati kao uprava biskupskog vlastelinstva koja ima stručnjake. Već time što je do sada učinjeno, vlastelinstvo i biskupija upali su u krizu. Država ne daje dotacije za formiranje i održavanje klera, potom biskup ima obveze kao patron prema nekim župama. Biskup završava svoj očitovanje konstatacijom da treba riješiti temeljno pitanje autonomije Katoličke Crkve u državi S.H.S.¹⁵ Agrarna reforma, provođena bez zakona, prema nedorečenim kriterijima, često se pretvorila u krađu i otimačinu. Da stane na kraj zloupotrebama i pljački, Vlada je bila prisiljena donijeti *Pravilnik o fakultativnom otkupu zemlje* kojim je komisijski ustanovljeno što pripada veleposjednicima koji su preživjeli taj veliki nered, i kojim im je dana mogućnost da prodaju svoju zemlju seljacima koji su odustali od daljnjeg vođenja veleposjeda (latifundija) za koje nisu imali ni sredstava ni znanja. Konačno, 1931. godine donesen je *Zakon o likvidaciji agrarne reforme* kojim se htjelo postići da veleposjednici opstanu i da ih se osposobi za racionalno poslovanje.

Među tim veleposjedima uz druge biskupije bila je i Đakovačka. I ona je bila na udaru agrarne reforme koja je u tim okolnostima na biskupijskom posjedu kroz cijeli decenij do te mjere haračila, da se nije znalo, kome što pripada, pa je tako sasvim onemogućila uredno gospodarenje. Tada se na čist prihod nije moglo ni pomišljati, nego je biskupova glavna briga bila, da od imovine Menze spasi, što se spasiti dalo. Što je agrarna reforma učinila od đakovačkog biskupskog posjeda, najbolje osvjetljuje činjenica, da je biskup nakon što se s daljnjim oduzimanjem prestalo, morao od agraraca, tj. onih koji su agrarnom reformom dobili biskupijsku zemlju ili šumu, otkupljivati i zamjenjivati zemljišta. Osim toga, agrarna reforma je polovicu maksimuma Menze ostavila usitnjenu na male čestice, pa je bilo potrebno da se onaj ostatak zemljišta okupi i arondira oko postojećih majurskih zgrada i strojeva.

---

15 HR-NAĐ, fond AP, br. 9/1922. Prezidijal (dalje:Prs), Predmet: Protestuje se protiv eksproprijacije šumskoga posjeda biskupije đakovačke, Očitovanje, 14. ožujka 1922.

Tada se jedino moglo raditi na obrani i zaštiti temeljne imovine Menze. U vrijeme tog nereda i nasilja zagrebački nadbiskup i predsjednik konferencija dr. Ante Bauer, u ime Biskupskih konferencija, podnio je predstavku u kojoj je iznio kakve sve nepravde trpi Crkva i koja se sve nasilja čine na nju kao na posjednicu. Crkva je morala plaćati porez i na one posjede koje nije uživala.¹⁶

Agrarnom reformom Biskupiji bilo je već 1920. godine oduzeto 6.816 kat. jut. najboljih oranica,¹⁷ a uz oranice biskup je izgubio i pravo raspolagati živim i mrtvim inventarom,¹⁸ te je zbog te otimačine biskup godišnje gubio 1.500.000. - dinara, a uz to je zbog teškog stanja biskupijskih ustanova, Sjemeništa i Nemoćišta, bio opterećen s novim godišnjim izdatkom od 1.200.000.- dinara.¹⁹ Taj zakupni odnos ostao je sve do 1925. godine, tj. do proglašenja *Zakona o fakultativnom otkupu veleposjedničkih zemalja*. Agrarna reforma je onemogućila uređenje zemljišnih knjiga te unosila neizvjesnosti, ponajviše zastrašivanjem i prijetnjom da će Biskupiji biti oduzete sve šume. Tek 1934. godine, kad je prestala pogibao od daljnjeg oduzimanja zemlje, počelo je sređivanje zemljišnih knjiga koje je trajalo do 1944. godine. Tada je utvrđeno kolika je površina oduzeta i kolika predana (prodana) u neke druge svrhe.²⁰

Krajem lipnja 1920., kada je biskup Akšamović ustoličen, Biskupska menza imala je u posjedu 36.258 jut. površine, šuma, oranica, livada a na kraju godine 1932., kad je otkrivena Hržićeva pljačka, i nakon što se prišlo obračunavanju cjelokupnog imanja samo 24.863 jut.

Silom agrarnog zakona	jut.	6643
Otkup patronata	„	1115
Zamjena	„	286
Slobodna prodaja.....	„	3959

U tom vremenskom razdoblju izgubljeno je 11.975 jutara. Polovicom tridesetih godina Biskupska menza stvarno nije posjedovala zemljišnog fonda razne vrste površine 24.863 nego 21.880 jutara. Doduše, 2.983 jutara bilo je

16 Usp. BK, 236/Prs. Dopis Visokom Ministarstvu financija Beograd, Zagreb, 12. oktobra 1926.

17 Podaci o količini oduzetih oranica i šuma nisu ujednačeni, jer su se odluke o oduzimanju i vraćanju više puta mijenjale tijekom jedne godine.

18 Usp. HR-NAĐ, fond VL, br. 1854/1920. Đakovo 7. decembra 1930, Primljeno 20./12. 1920.

19 Usp. HR-NAĐ, fond AP, br. 34/933 Prs, Kut. god. 1933., *Biskup Akšamović, Pismo Stolnom Kaptolu*.

20 HR-NAĐ, fond VL, kut. Agrarna reforma. Tijekom cijelog Drugog svjetskog rata sređivalo se pitanje vlasništva i upisa u gruntovnice vlasništva koje je doneseno n osnovu zakona o kolonizaciji iz 1931. i dr.

upisano u javnim knjigama kao vlasništvo Biskupske menze, ali ta su jutra oranica ili šuma stvarno pripadala drugim posjednicima kojima su u prijašnjim vremenima na razne načine prispjela.

Otkup Patronata

Propašću Austro-Ugarske monarhije i uopće feudalnog sustava u društvu mnogo se toga promijenilo, mnogo toga propalo. Propala su i brojna vlastelinstva, vlasnici kojih su bili utemeljitelji i dobrotvori mnogih crkava, kapela ili nadarbina ustanova, koji su kao Patroni (Zaštitnici) imali određena prava i povlastice, ali i obveze. S vremenom je došlo do nestanka ili otkupa Zaštitničkih prava, uglavnom tako da je patron u zamjenu za svoje pravo ustupio nekoj ustanovi određenu vrijednost, imanje, zemlju ili šumu, da se ona može sama uzdržavati bez njegove pomoći. I đakovački biskup se pobrinuo za neke ustanove koje su ostale bez sredstava potrebnih za normalno funkcioniranje.

Na temelju rješenja Visokog ministarstva poljoprivrede od 21. ožujka 1931. Đakovačkoj biskupiji vraćena su u posjed i na uživanje upražnjena zemljišta koja su ranijih godina po agrarnim vlastima bila predana u četverogodišnji zakup agrarnim interesentima. Biskup je tada podnio molbu istom Ministarstvu da zemljišta može izvlastiti iz veleposjeda Biskupije Đakovo i kao otkup patronata gruntovno prevesti u vlasništvo određenih crkvenih ustanova.²¹ Od Biskupske menze u ime otkupa patronata, a uz dozvolu Ministarstva poljoprivrede, Biskupija Đakovo kao veliki posjednik ustupila je u posjed:

Dječaćkom sjemeništu Biskupije	362 jutra	i	1229 hv.
Stolnoj crkvi u Đakovu.....	254 jutra	i	1335 hv.
Rimokatoličkoj župi Đakovo	31 jutro	i	781 hv.
Rimokatoličkoj župi Piškorevci	40 jutara	i	1400 hv.
Rimokatoličkoj župi Semeljci	40 jutara		
Rimokatoličkoj župi u Vrbici	35 jutara		
Biskupskom bogoslovnom sjemeništu	353 jutra	i	1220 hv. ²²

21 Usp. HR-NAĐ, fond AP, br. 48/1931Prs. Predmet: Veleposjed Biskupije Đakovo. Otkup patronata, 15. 9. 1931.

22 Usp. HR-NAĐ, fond VL, Ministarstvo Poljoprivrede, br. 65604/VIa 19. Novembar 1931. god.

Tako je Biskupska menza smanjena za 1119 katastarskih jutara. Biskup Akšamović je i nakon toga 1938. godine podnio molbu Svetom Ocu da smije prenijeti znatan dio vlasništva Biskupske menze na sljedeće institucije:

Veliko sjemenište	1924 jutra
Malo sjemenište	1074 jutra
Katedralu	971 jutro
Stolni kaptol	989 jutrara
Nemoćište	988 jutrara

Time bi se Biskupska menza smanjila za još 5.946 jutara. Biskupskoj menzi ostalo bi 14.054 jut. šume i 518 jut. oranice. Biskup Akšamović je jamčio da od tog odvajanja ne bi došlo u pitanje uzdržavanje biskupa i biskupije, a sebe i svoje nasljednike oslobodio bi obveze uzdržavanja spomenutih institucija.²³ Kongregacija Konzistorija pitala je Apostolskog nuncija za mišljenje o tom pitanju prije nego što ona donese konačno mjerodavno rješenje.²⁴ Biskup je nekoliko puta pisao Apostolskom nunciju u vezi s tim pitanjem, ali nije dobio odgovora. U međuvremenu je uslijedila kanonska vizitacija koja je potisnula pitanje cijepanja beneficija u drugi plan.

Krađa na biskupskom vlastelinstvu

Godine 1930. bila je otkrivena krađa blagajne Stolne crkve đakovačke, a ustanovljeno je da je lopov dobro poznao gdje se nalaze ključevi blagajne. Istraga je prijavljena policiji i vođena bez biskupova znanja, a sumnja je pala na nekog bivšeg ministranta Centnera, ali da zataška krađu, biskup je svojim novcem nadoknadio štetu od 1.500 kruna.²⁵

Nedugo nakon toga događaja biskupu je u ruke došla neka knjiga o vatrogasnom društvu Đakovo iz koje se vidjelo, da je u obliku *predujma* Milan Heržić kroz više godina dao više milijuna dinara za muziku i kino.²⁶ Između

23 Usp. HR-NAĐ, fond BO, br. 1887/1938. Pismo Papi, 26. listopada 1938.

24 VAT-VAT-SCC, Jugoslavia, Locus: Sirmio, Prot. nr 713/33, 26. Novembre 1938.

25 Usp. HR-NAĐ, fond VL Akšamović Marijanu pl. Heržiću, predsjedniku DVD Đakovo, Deklaracija, s.l., 23. travnja 1930.

26 Usp. HR-NAĐ, fond AP, br. 34/1933 Prs, Pismo Biskupa Akšamovića Stolnom kaptolu, od 28.

ostaloga i to je biskupa potaklo da pregleda imovinske knjige, pa je dvojicu direktora, tj. Heržića i Hefnera, poslao na dopust, a sam je žrtvovao svoj godišnji odmor kako bi pregledao rukovanje s novcem. Nakon uvida u bilancu god. 1931. najavio je svim činovnicima da će u kolovozu ili rujnu iste godine dati pregledati cjelokupno knjigovodstvo, kad se dvojica direktora vrate s odmora. U međuvremenu imenovao je stručnu komisiju koja je trebala pregledati knjige, iznijeti prijedloge i zaključke. Istraga o tom slučaju otkrila je velike površnosti i nepravilnosti u vođenju imovinskih knjiga, malverzacije u blagajničkim dnevnicima, brojne promašaje u gospodarenju Biskupskom menzom i teške štete za Biskupiju. Isto tako došlo je na vidjelo i biskupovo slijepo povjerenje u činovnike koje je on sam namjestio. Sam biskup piše Patzeltu: Ja sam bio tvrdo uvjeren, da imadem savjesne činovnike, a eto ove godine sam žrtvovao svoj ljetni odmor... Tom prilikom otkrila se „kriza povjerenja.”²⁷

Dr. Ivan Rogić, predsjednik istražne komisije, u dužem elaboratu iznio biskupu uzroke i velike krađe i lošeg stanja Biskupske menze. Prema njegovu sudu do pronevjere došlo je zbog: 1) lošeg upravnog sustava; 2) nedostatka kontrole i revizije; 3) nesavjesnosti činovnika.²⁸

Pomanjkanje upravnog sustava. -U jednoj uređenoj i sustavno izgrađenoj upravi nikad se ne bi moglo dogoditi ono što se dogodilo u Biskupskoj menzi, naime nered bi se otkrio barem prigodom sastavljanja završnog godišnjeg računa. Na vlastelinstvu Đakovačke biskupije nedostajao je administrativni sustav, pa je moglo navesti neke činovnike da posegnu za onim što nije njihovo. U biskupskom vlastelinstvu bilo je vrlo teško govoriti o nekim pogreškama sustava nego o pomanjkanju samog sustava, jer upravnog sustava gotovo i nije bilo. Istina, biskup Akšamović je uveo kameralni sustav u kojem je glavna knjiga bila **Blagajnički dnevnik**, tj. knjiga izdataka i primitaka, a ostale imovinske knjige služile su samo za pregled. Zbog složenosti poslovanja na vlastelinstvu kameralni sustav bio je neprikladan za upravu ogromnog vlastelinstva. I agrarna reforma učinila je svoje, naime izazvala je u upravi

---

lipnja. 1933.

27 HR-NAĐ, fond VL, Fascikl Istraga protiv Heržića i Patzelta, br. 41/32 Prs, *Pismo biskupa Akšamovića Alfredu Patzeltu*, Đakovo, dne 5. oktobra 1932.

28 Usp. HR-NAĐ, fond VL, Fascikl Istraga protiv Heržića i Patzelta, Izvještaj Dra. Ivana Rogića, predsjednika istražne komisije u defraudacionoj aferi Marijana pl. Heržića, Đakovo, 30. lipnja 1933.

Biskupije tako strahovitu konfuziju, da je biskup morao prvih pet godina kupovati pšenicu na vagone, kako bi opskrbio biskupske namještenike, naime u to vrijeme cijela plaća ili njezin jedan dio isplaćivala se u naravi.²⁹ U takvoj situaciji biskup je uglavnom tražio i od Svete Stolice i od Ministarstva dozvolu za sječu i prodaju šume, ali nije vodio računa, da bez dozvole Svete Stolice *ne smije smanjivati vrijednost osnovnog kapitala*, makar sječa bila u korist nekih crkvenih institucija, u suprotnom slučaju mora sam nadoknađivati iz redovitih prihoda utrošeno.

Nedostatak kontrole i revizije. -Drugi razlog uslijed kojeg je bila omogućena tako velika defraudacija (krađa) jest *pomanjkanje savjesne i stalne kontrole i revizije*. Da je ona postojala, ne bi nitko mogao sedam godina tjerati svoju nepoštenu rabotu. Istina, obavljala se mjesečna skontracija blagajne, ali tako površno i nesavjesno da kontrolor nije nikada našao ni najmanje pogreške, čak je bio spreman staviti ruku u vatru za poštenje voditelja blagajničkih dnevnika, u koji on nije ni zavirivao. Ali ni u tom slučaju nije bila najveća krivnja na kontroloru nego na manjkavosti sustava što je potvrdio i Oton Vreča, direktor Zadružne gospodarske banke, koji piše: „Da je blagajnik mogao na gore opisane načine sakrivati manjak u prvom je redu krivnja na sustavu, koji je uveden za poslovanje blagajnom i za vođenje knjiga, a tek u drugom redu na personalu, koji je imao kontrolirati blagajnu.”³⁰ Istini za volju, u upravi dobrima Biskupske menze nikada niti za vrijeme prijašnjih biskupa niti za vrijeme biskupa Akšamovića nisu vođene uobičajene blagajničke knjige niti popisi da se može sastaviti godišnja bilanca i ona doista nikad nije bila sastavljena. Stoga se nikad nije točno znalo, kakav je bio prihod i s kojim njegovim dijelom je biskup mogao raspolagati. Tako se moglo dogoditi, da je biskup raspolagao i s izvanrednim prihodima, koji se nisu smjeli trošiti nego su se morali pridodavati fondu dobara Menze, i iz njih crpsti. Doista:

„Bilo je manjkavosti u administraciji Dobra biskupije. Manipulacija novcem je bila takova, da se uopće nije moglo kontrolirati ispravnost stanja blagajne. Knjigovodstvo je u tolikoj mjeri bilo manjkavo, da bilanca uopće nije mogla postaviti. Nije se moglo na temelju svih podataka, koji stoje na raspolaganju, ustanoviti, koliki je čist prihod

29 HR-NAĐ, fond VL, br. 26/933 Prs, Istraga protiv Heržića, Povjerljivo pismo biskupa Akšamovića Ravnateljstvu Dobra B. Đ., Đakovo, 2. travnja 1933.

30 HR-NAĐ, fond VL, Fascikl Heržić, Izvještaj Vreča, str. 4.

poduzeća i koliki je rentabilitet pojedinih grana proizvodnje. Nije se mogla odrediti svota (cifra), preko koje biskup uživatelj u svojim prihodima ne može prelaziti, a da ne ošteti (smanji) vlasništvo temeljne imovine. Nije se moglo ustanoviti, koliki su prihodi temeljne imovine i koliki su njihovi rashodi. Nije bilo evidentirano, kamo su nestali toliki milijuni temeljne imovine, nego se to moralo naknadno iskonstruirati aproksimativnim brojkama (ciframa). Nije se znalo koliki je kapital temeljne imovine, koji su joj dužnici, a koji vjerovnici. Nije se konkretno znalo, koliki je inventar temeljne imovine, što spada na nju, a što na biskupa uživatelja. Nije se znalo, kakove su se promjene na toj imovini odigrale i koje joj je stvarno stanje.”³¹

Nestručnost i nepoštenje činovnika. - Za upravu tako golemog i raznolikog imanja bilo je potreban velik aparat s namještenicima stručne spreme, u prvom redu onih koji su vodili i nadgledali prihode i rashode dobara. Sam biskup tvrdi da je u upravi vlastelinstva 1920. zatekao kadar sastavljen od stručno i moralno nekvalificiranih činovnika, koje je sam morao postepeno smjenjivati, i to po pravilima spomenute *Službovne pragmatike* koja je više zaštićivala pravo činovnika negoli pravo biskupa vlastelina. Biskup Akšamović je u kratko vrijeme izmijenio tri direktora i u centralnoj upravi sav personal. Nekoliko činovnika bilo je ključno, na prvom mjestu **Josip Hefner**, koji je imao kvalifikaciju apsolviranoga šumara i ekonomista bečke „Boden kulture”. Hefner je vodio reviziju novčanoga prometa u blagajnama pojedinih vanjskih uprava i kod centralne blagajne sa strogom dužnošću, da vrši skontraciju blagajne svakoga mjeseca.³² Zatim, **Marijan pl. Herzić (Hrzić)**, računarski direktor, koji je na vlastelinstvo došao još 1906. godine iz računarske službe Zemaljske vlade u Zagrebu. Njih su preporučivali njihovi osobni dokumenti i građanstvo Đakova. Uz njih je bio **Mišo (Mijo) Marušić**, revizor materijalnih računa u šumarstvu. Herzić je vodio reviziju materijalnih računa mlina i ekonomije. Biskup je bio čvrsto uvjeren da su uvođenjem novog sustava krađe isključene, u što ga je uvjeravao slučaj trojice činovnika, Gujatovića, Fichtnera i Rejsza, koji su uhvaćeni u krađi. Ta otkrića je biskup

31 HR-NAĐ, fond VL Kutija (Fasc.) Herzić, Ravnateljstvo Dobra Biskupije đakovačke, Đakovo, 1. oktobra 1933.

32 Skontracija ili škontracija blagajne je stari stručni izraz, a znači, pregledavanje računa.

pripisivao u zaslugu Hefneru koji je bio osoba biskupova povjerenja. On je biskupa redovito izvještavao, da centralnu blagajnu kontrolira i da o skontraciji vodi posebnu knjigu s ubilježbom rezultata na dan skontracije. Budući da se u blagajni nikada nije držalo više novca od 4 do 5 tisuća dinara, biskup je bio tvrdoga uvjerenja, da je sve učinjeno za zaštitu vlastelinske imovine u blagajni. Za Heržića se govorilo da puno troši, ali se znalo da je inače bio dobro stojeći, zapravo bogat.

Treći uzročnik pronevjere bila je skrajnja nesavjesnost i nepoštenje činovnika. Koliko god oni za razne propuste imali isprike u manjcima i neispravnostima sustava, ipak kod svih izbija očita crta nesavjesnosti, a kod dvojice i nepoštenje. Biskup dr. Antun Akšamović naslijedio je kao baštinu cijeli činovnički kadar, koji nije ni mogao ni znao drugačije upravljati, nego po staroj šabloni, birokratski. Oni nisu imali ni volje ni sposobnosti, da se prilagode novim prilikama, a nisu ni znali, kako će se prilike nakon prevrata razvijati, te su nastavili onako kako su navikli, kao da je posjed ostao u istom opsegu i kao da žive u starim normalnim privrednim prilikama. Uz to, oni su *Službovnom* (činovničkom) pragmatikom, koju je Zemaljska Vlada donijela i odobrila g. 1919. – dakle u vrijeme kad je Biskupija bila bez biskupa – svoj položaj osigurali, pa je novi biskup s obzirom na izbor činovnika imao vezane ruke propisima te pragmatike.³³ Svi su oni bili u biskupskom vlastelinstvu starosjedoci, svi su bili „domaći”, jedino je biskup bio stranac, „novajlija”. Kako u svemu, tako su i u pogledu izračunavanja prihoda, odnosno isplaćivanja za tekuće potrebe vlastelinstva i biskupa produžili raniju praksu. Kako su prijašnjem biskupu stavljali na raspolaganje novčana sredstva, tako su to činili i novom biskupu. U svojim knjigama su vodili sve ove izdatke, kako su i ranije vodili, i nije im ni na pamet palo, da nešto na tome mijenjaju.

Istražni postupak

U drugoj polovici rujna 1932. godine biskup Antun Akšamović javio je Apostolskoj Nuncijaturi da je na biskupskom vlastelinstvu otkrivena krađa većih razmjera i da su zbog toga otpuštena dvojica namještenika. Biskup smatra da dvojica namještenika imaju tolike posjede da će se od njih moći

---

33 Usp. *Službovna pragmatika za činovništvo vlastelinstva djakovačke biskupske nadarbine*. 2. izdanje. Đakovo, Tisak Kraljević i drug u Đakovu, 1919. 8°

naplatiti šteta učinjena krađom. Da se u buduće sačuvaju biskupska dobra, biskup je imenovao Istražnu komisiju kojoj je na čelu bio predsjednik svećenik dr. Ivan Rogić.

Alfred Patzelt, upravitelj vlastelinskog mlina „Štediša” - Budući da su se prvi glasovi o nepravilnostima na Dobru Đakovačke biskupije odnosili na vlastelinski mlin „Štedišu”, istraga je započela s namještenicima u mlinu. Naime, mlin „Štediša” bio je u stalnim manjcima pa se zaključilo da se u njemu događa nešto nedopušteno. Dr. Rogić je najprije saslušao g. Alfreda Patzelta, čiji djelokrug, doduše, kao upravitelja mlina, nije izravno zasijecao u djelokrug Marijana Heržića. Vanjski izgled njegovih knjiga i mlinskih agenda bio je vrlo dobar, jer je on po naravi bio veoma uredan u poslu, a ponešto i ambiciozan. Uopće se nije istraživalo, kakvo je bilo njegovo poslovanje i kakva mu je bila manipulacija sa žitom i brašnom. On je bio osumnjičen da izdaje lažne cedulje i da ih na blagajni u vlastelinskoj brašnari realizira u svoju korist. Biskup je dobio u ruke popis naslovnika na koje su primitci ispostavljeni s njihovom izjavom da vlastelinstvu uopće nisu prodavali pšenice niti su na blagajni primali novac. Prigodom saslušanja Patzelt se branio šutnjom izjavljujući da želi o toj stvari govoriti samo pred biskupom, budući da on ima sigurne podatke i dokaze o nekim nekorektnostima uslijed kojih je vlastelinstvo oštećeno za više stotina tisuća dinara. Biskup je ogovorio Patzeltu da ga nikako ne želi saslušati, nego neka on napismeno iznese ono što je trebao odgovoriti na pitanja dr. Rogića, da se ne kaže: „Kadija te tuži, kadija te sudi”, ali je ipak pristao da se saslušanje obavi u njegovoj prisutnosti, o čemu je sastavljen Zapisnik.³⁴ Alfred Patzelt je iskreno priznao da je falsificirao kupovne cedulje i onda ih na blagajni u vlastelinskoj brašnari realizirao u svoju korist. On je ujedno zamolio da se donesu blagajnički dnevnicu koje je vodio g. Marijan Heržić. Patzelt je izjavio da u financijskom poslovanju nije bilo nikakve kontrole i zato: a) mjesečni materijalni računi mlina već kroz duže vrijeme nisu bili pregledani ni prema Naputku za upravu mlina sravnjeni sa zalihama; b) mjesečni materijalni računi drugih odjeljenja, kao npr. gospodarskog također nisu kontrolirani; c) propusnice mlina nisu nikada sravnite s knjigama mlina; d) ispravnost faktura mlina nije nikada kontrolirana, tj. da li su dobro izračunate; f) nije nikada bila ispitana ispravnost kupov-

34 Usp. HR-NAĐ, fond VL, Istraga protiv Heržića i Patzelta, Zapisnik o očitovanju g. A. Patzelta proti g. M. Heržića pred Preuzv. g. biskupom drom Rogićem, g. Otonom Vreča, 14. X. 1932.

nih cedulja mlina prije isplate, a u zadnjih nekoliko godina ni nakon isplate. I površnim pregledom blagajničkih dnevnika uspostavilo se da je Marijan Heržić glavni krivac u svemu tome. Patzelt je izjavio da to navodno nije činio iz koristoljublja, nego zato da otkrije, tko proti njemu vodi potajnu špijunažu, prema tome, s njegove strane to je bio samo jedan manevar. Ustanovljeno je da je Patzelt falsificirao kupovne primitke za pšenicu u ukupnom iznosu od 4.273,74.- dinara. On je tu svotu uplatio u gotovom na ruke istražnog povjerenika dra Ivana Rogića za vrijeme samog saslušanja. Osim te svote Patzelt je imao i drugi dug od 23.239,55.- dinara, a biskup se zadovoljio obećanjem da će dug otplaćivati prema mogućnostima. Biskup Akšamović je odlučio da g. Alfreda Patzelta ne prijavi sudu, nego mu je izdao dekret o „otpustu iz službe uz gubitak svih naslova i prava na bilo kakvu opskrbu ili otpremninu.” Budući da je stanovao u kući koja je pripadala Dobru Biskupije Đakovo, imao ju je isprazniti najkasnije u roku od mjesec dana od izdanja navedenog dekreta.³⁵

Jakša Kopic, skladištar, saslušan je 12. rujna 1932. u vezi s malverzacijama isplate za predano žito u vlastelinskom mlinu. On je priznao da nije od početka primjećivao neke nepravilnosti, ali je odjednom primijetio da je nekima za jednu predaju žita isplaćeno dva puta. Što više, primijetio je da je izdana isplata za žito što ga oni nisu ni predali, a nekada opet, da je za predano žito isplatnica je izdana na ime g. Alfreda Patzelta.³⁶

Vatroslav Homotar, kao blagajnik u mlinu obavljao je isplatu novca što ga je u brašnari utržio. On je primijetio da g. Patzelt podiže novac za žito što su ga drugi predali. Prigodom saslušanja predao je popis brojeva primki prema kojima je g. Patzeltu isplatio 3.306.20 din.

Vjekoslav (Alojz) Zorić, bio je uvijek prisutan kod preuzimanja žita, redovito je on vagao žito i zapisao količinu. On nije primijetio da je g. Patzelt ispunjavao primke na imena osoba koje uopće nisu predavale žito.

Josip Hefner. - Generalni direktor „Dobra Biskupije Đakovo” bio je g. Josip Hefner, koji je u đakovačkoj sredini uživao velik ugled. U njegovo se

---

35 Usp. HR-NAĐ, fond VL, br. 33/932 Prs, Akšamović, Dobro biskupije Đakovo, Đakovo 1. oktobra 1932.

36 Usp.HR-NAĐ, fond VL, *Zapisnik sastavljen 12. septembra 1932.*, str. 4.

poštenje nije sumnjalo, iako je učinio velike propuste u obavljanju svoje službe. Njegov najveći propust sastojao se u tome što biskupa nije upozorio da u ovakvom sustavu ne može imati sigurnosti za ispravno vođenje knjiga i blagajne i da prema tome ne može biti suodgovoran. Jedina sigurnost koju je imao u pogledu vođenja blagajničkih dnevnika i blagajne bilo je neograničeno povjerenje u Marijana Heržića. On u te knjige nije zavirivao, nije tražio da ih pregleda. To povjerenje izrazio je i nakon što je Heržić priznao svoju krivnju: „Ja sam najdublje uvjeren o njegovom najkorektnijem poslovanju s novcem”, izrekao je na istrazi pred dr. Rogićem. Teško je reći, na temelju čega je Hefner stekao takvo povjerenje u Heržića, najvjerojatnije ne podmićivanjem, nego prema mišljenju istražitelja, na temelju svoje naivnosti i komotnosti. „Hefner je u Heržiću gledao neprispodobivu veličinu. Njegov aristokratski nastup, plemenitaštvo, bogatstvo, razbacivanje ovećim svotama, uvažnost kod vatrogasaca, parade njemu u čast itd., sve je to moralo toliko Hefneru imponirati, da se nije ni usudio ni najmanju malenkost da posumnja u njegovo poštenje.”³⁷ Hefner je bio u stalnome strahu da ne povrijedi tako velikog gospodina, koji je osim toga bio i veoma osjetljiv. Nadalje, Hefner je po prirodi bio nepokretan i komotan, pa je radije sve vjerovao negoli istraživao, pustio je neka sve ide svojim mirom, a pokrenuo se tek kad je biskup od njega zatražio očitovanje, ali to je bilo 1932. godine, dakle prekasno. Tada je došlo na vidjelo da su mnoge stavke bile krivo unesene, da su završni računi nekih godina bili napisani običnom olovkom s križanjima i ispravcima, bez datuma i bez ijednog potpisa. Samo u jednom pregledu mogao je otkriti da je Heržić ošteti vlastelinstvo za ništa manje nego 1.065.000,00.- dinara (sic!). Bar je to svatko mogao uočiti i postaviti pitanje, zašto! Kod svake skontracije (pregledavanja računa) učinio je neki propust koji je Heržiću konvenirao. On je sedam puta godišnje obavljao skontraciju blagajne, a da nije primijetio nikakvu nekorektnost u vođenju blagajničkih knjiga. Nije primijetio nikakvu nekorektnost u poslovanju s novcem. Od Hefnera se nije moglo tražiti da otkrije sustav Heržićevih malverzacija, napose da otkrije njegovu vezu s knjigovođom i da zaviri u sve njegove trikove i finese kojim je prikazivao manjkove. Što očekivati od čovjeka koji je bio dužan da svojim vlastoručnim potpisom uz blagajnikov potpis zaključi isteklu godinu, a on to nije učinio? U tome je bio njegov veliki propust i krivica. Na Hefnerovu slabost aludira i

---

37 NAĐ, fond VL, Kut Istraga protiv Heržića, Izvještaj Dra Ivana Rogića, predsjednika istražne komisije u defraudacionoj aferi Marijana pl. Heržića, U Đakovu. 30. lipnja 1933.

Heržić u zapisniku od 22. rujna 1932. kad veli: „Uopće je cijelo poslovanje u našem računovodstvu bilo površno i familijarno, a uz to bez ikakve kontrole, a pogotovo se to počelo nastupom g. Reiszsa u knjigovodstvu”.³⁸

Jelica Vitek – knjigo voditeljica. - Jelica Vitek u vrijeme otkrića Heržićeve pronevjere bila je knjigo voditeljica. Ona je iskreno priznala da je u vođenju dnevnih računa (žurnala) bila dosta površna i da je počinjala mnoge nekorektnosti. Iako se u Đakovu primjećivalo njezino napadno i zagonetno prijateljstvo s Heržićem, ona je nijekala da je sudjelovala u Heržićevim malverzacijama, a u svome odgovoru na dekret o otpuštanju s posla zatražila je da se ne ulazi u njezin privatni život. Međutim, Oton Vreča, direktor Zadrugne gospodarske banke podružnice Đakovo, koji je bio prisutan kao svjedok kod saslušanja, tvrdio je da je Jelica Vitek tako nemarno vodila kontrolni dnevnik da može biti školski primjer neurednosti i površnosti, gdje se gomilaju bilješke olovkom, precrtava i ispravlja. Svako bi poduzeće, veli on, otpustilo činovnika s ovako malo pažnje, ambicije i volje do posla. Predsjednik istražne komisije zaključuje, da je bila s Heržićem u sporazumu, u isto vrijeme bila je po naravi neuredna i za taj posao neosposobljena. Biskup Akšamović izdao je Jelici Vitek dekret kojim ju je dne 5. studenoga 1932. godine otpustio s posla s napomenom da nema pravo ni na kakvu otpremninu za službu koju je obnašala dvadesetak godina. Ona je biskupu dala do znanja da su malverzacije činili oni u koje je on imao najviše povjerenja, počevši od g. Heržića, pa dalje. Što više, jednom zgodom je i sam biskup proveo skontraciju blagajne, jednom je osobno pregledavao blagajnički dnevnik, pa ni on nije zapazio da nema prijenosa iz prošle godine koji je morao biti prva stavka blagajničkog dnevnika nove godine.³⁹ Ravnateljstvo Dobra Biskupije Đakovo odgovorilo joj je da biskup ne povlači svoj dekret i da ne odstupa od drugih popratnih sankcija.

---

38 HR-NAD, fond VL, Fascikl Istraga protiv Heržića i Patzeltla...

39 Usp.HR-NAD, fond VL, Istraga protiv Heržića, pismo Jelice Vitek, od 7. studenoga 1932.

*Marijan pl. Heržić (Hržić) revizor i direktor vlastelinstva.*⁴⁰ - Biskup Akšamović je imao najviše povjerenja u Marijana pl. Heržića, direktora vlastelinstva biskupije Đakovo.⁴¹ U istrazi Heržić je priznao da je kontrolirao rad g. Patzelta svim dopuštenim sredstvima koja se ne mogu nazvati špijunažom. Priznao je da je počeo s malverzacijom od 1927. godine na štetu vlastelinstva a u svoju korist, a te manjkove pokrivaio je na taj način da ostatke kod skontracije *nije uračunavao u prihod nego u rashod*. Priznao je da u blagajničkom dnevniku ima neispravnosti. Pregledom blagajničkih dnevnika ustanovljeno je da ih nije vodio na vrijeme, nego je čekao dok ne pristigne veći broj isplata i uplata, i onda je sve odnosne priznanice najedanput provodio. Ta je praksa u sebi neispravna jer se može dogoditi da se uplate izgube, pogotovo se moglo dogoditi kod Heržića koji je na svom stolu i blagajni trpio nemoguć nered. Posebnu neurednost pokazao je u vođenju iskaza. Tako je npr. agrarni iskaz sastojao od jednog prilično velikog skupa djelom ispisanih, dijelom iskrižanih, a dijelom poderanih papira svih mogućih oblika i veličina.... Pronađeno je da ima mnogo uplata koje je krivo unio i mnogo takvih koje uopće nije ubilježio. Sve je to trebao kontrolirati Hefner, međutim on to nije činio, osim što je površno pregledao blagajnu i „skontrirao” je, a da nije ustanovio, da li svota novca u blagajni odgovara navedenim računima. U svom nepoštenju Heržić je išao tako daleko da završni račun nije pisao tintom nego olovkom. Priznao je da je uzimao novac iz kase, koliko, ne zna, ali smatra da bi šteta bila oko 1.000.000.- dinara. Na pitanje, je li svjestan svoga čina i koji su bili razlozi, odgovorio je da je time oštetiio vlastelinstvo, priznao je svoju krivicu i bio spreman nadoknaditi nanесenu štetu Biskupiji tako da založi svu svoju pokretnu i nepokretnu imovinu, što je i učinio.

„Mene je prvih ratnih godina pratila sreća na burzovnim špekulacijama sa raznim vrijednosnim papirima, te sam zarađivao velike svote, a pogotovo prigodom prevrata zlatnim novcem i dolarskim novčani-

40 Marijan pl. Heržić (r. 1874. – + Samobor, 1939.), gospodarski činovnik, sin ljekarnika i odvjetak stare plemićke obitelji Hržić (Heržić) podrijetlom iz Brinja. Nakon što je prodao naslijeđenu tvornicu octa u Virju, 1906. došao je u Đakovo na biskupsko vlastelinstvo u Đakovu za aktuara. Više puta bio je izabran za predsjednika Dobrovoljnoga vatrogasnog društva u Đakovu, bio je čak predsjednik Zajednice vatrogasnih društava Savske banovine i Vatrogasnog saveza Jugoslavije te tajnik Međunarodnoga vatrogasnog saveza u Parizu. Potkraj 1930-ih preselio se u Samobor, gdje je 1939. bio izabran za predsjednika vatrogasnog društva. Bio je i predsjednik đakovačkoga Mjesnoga odbora Crvenog križa.

41 Usp. HR-NAĐ, fond AP, br. 42/1932. Prs, *Pismo biskupa Akšamovića Upravi Dobrovoljnog vatrogasnog društva u Đakovu. Đakovo 8. X. 1932.*

cama. Godine 1921. sam posjedovao što u gotovini kod kuće, što u vrijednosnim papirima, zlatnom novcu i dolarskim novčanicama oko 2.800.000.- kruna. Godine 1923. platio sam od toga novca raznih dugovina za đakovačko vatrogasno društvo 300.000.- kruna, uredio sam veliku glazbu, koja je istina mogla da se isplaćuje sa priredbama, zabavama, kino predstavama i davanjem koncerata izvan Đakova. Glazba je iziskivala sve veće i veće troškove, a ja sam mislio, da će se njeni dohoci povećati i pokušao sam ponovo sreću kupovanjem vrijednosnim papira, ali tu sam vrlo loše prošao, no gubici nisu bili veliki, ali je bio na tom polju svaki pokušaj uzaludan. Nadao sam se, da ću kupnjom zlatnog novca moći podmiriti te sve potrebe, i uvijek sam bio uvjeren, da će mi te kupnje onako uspijevati, kako je to bilo prije. Tako je došlo, da sam obzirom na moju bivšu sreću kod kupnje i prodaje vrijednosnih predmeta, dobio manje, nego sam se nadao, a troškovi glazbe su bili veliki, pa sam posegao za novcem u vlastelinskoj blagajni i u par puta mi je uspjelo, da sam mogao novac namaknuti, no poslije to bilo potpuno nemoguće. Da ta kriza nije nastupila, moguće, da bi se bio izvukao iz toga, jer sam uredio to kino, koji bezuvjetno odbacivao lijep dohodak, što je međutim sve kriza uništila.”⁴²

Biskup nije htio da se provede sudski kazneni progon ni proti Heržiću iz sljedećih razloga: 1) Heržić je svoju krivicu odmah priznao i najpripravnije izručio sav svoj pokretni i nepokretni imetak u zalog za pokriće duga. Od sudskog progona materijalno ne bi se moglo ništa više očekivati; 2) Sudski progon dao bi cijeloj stvari veći publicitet, koji bi bio popraćen kojekakvim mogućim i nemogućim komentarima, a sve na štetu ugleda Biskupije i biskupa ordinarija; 3) Računske knjige su tako površno i manjkavo vođene, da ne bi mogle biti nikakav dokazni materijal; 4) Sudski progonom sigurno bi se i politička vlast umiješala, tobože da brani interese Menze. Došlo bi do istrage cjelokupne uprave vlastelinstva, istraživalo bi se gdje se taj novac nalazi i u kojim količinama. „Stvarno bi to značilo da je vlastelinstvo palo pod sekvestar, koji bi bez sumnje morao izazvati crkvenu istragu i crkveno-politički

---

42 HR-NAĐ, fond VL, *Zapisnik o očitovanjima g. Marijana pl. Heržića, direktora vlastelinstva biskupije, sastavljen 22. septembra 1932.*, str. 4.

zapletaj, koji bi strahovito pogodili ugled i imetak Đakovačke biskupije”.⁴³ Ispočetka se Stolni kaptol protivio takvom rješenju, ali je kasnije, nakon što je provedena reorganizacija u upravi, radi viših interesa Biskupije, povukao svoj zahtjev.

Istraga o tom slučaju bila je golema, zato je bilo potrebno pojačati istražnu komisiju s novim osobama, u koju su ušli osim dr. Ivana Rogića, kao predsjednik istražne komisije, Antun Jurčević, vicerektor sjemeništa, g. Oton Vreča, bankovni direktor, g. Tomislav Pracny, školski nadzornik, i ing. Dragutin Ficko, nadšumar.

Kad je ustanovljena krađa i kad je Heržić izrazio spremnost predati svu svoju nepokretnu i pokretnu imovinu za koju su smatrali da vrijedi oko 1.500.000.- dinara, mislilo se da će to biti dovoljno za podmirenje štete. Međutim, tijekom istrage, pregledom blagajničkih dnevnika ustanovljen je manjak novca u iznosu od 5.058.835,20.- dinara, što je zapisnički konstatirano u prisutnosti samoga Marijana Heržića. Osim toga, Oton Vreča, bankovni stručnjak, zajedno s Antunom Jurčevićem i s Tomislavom Pracnyjem, ustanovio je da je u bankovnom poslovanju g. Heržić pronevjerio daljnjih 3.007.235.- dinara, što sve skupa iznosi 8.966.070.20.- dinara. Što više, istražna komisija naslućivala je da je Heržić pronevjerio još mnogo vlastelinskog novca s trikovima koji nisu otkriveni. Ista komisija nije istraživala ispravnost pojedinih stavaka blagajničkog dnevnika, sve nekorektnosti u zbrajanju blagajničkog dnevnika i u izbacivanju te prijenosu blagajničkog salda. Komisija je došla do zaključka da bi daljnje istraživanje bilo besmisleno, jer Heržićev imetak daleko zaostaje da pokrije i tu svotu koja je do tada otkrivena. Procjenjuje se da je svota defraudacije prelazila preko 10.000.000.- dinara,⁴⁴ što više, neki informirani govore i o krađi od 15.000.000,00- dinara.⁴⁵

Dok se provodila provjera pronevjere, tekao je postupak osiguranja zalogu. Heržić je zajedno sa svojom suprugom Vilmom sav svoj imetak predao u vlasništvo biskupa Akšamovića. Pravo zaloga gruntovno je provedeno na nepokretna dobra, dragocjenosti su predane u ručni polog, a sve ostale po-

---

43 HR-NAĐ, fond VL, Izvještaj Dra. Ivana Rogića, predsjednika istražne komisije u defraudacionoj aferi Marijana pl. Heržića. Đakovo, 30. lipnja 1933.

44 Usp. HR-NAĐ, fond VL, Izvještaj Dra Ivana Rogića, predsjednika istražne komisije u defraudacionoj aferi Marijana pl. Heržića

45 Usp. Ilija Anaković, *Dnevnik 1933.* – 1940. 31. VII. 1933. u: HR-NAĐ, Fond Biskupski ordinarijat (dalje: BO, kut. Ilija Anaković).

kretnine založene su sudbeno kod kotarskog suda u Đakovu. Kad je dovršeno financijsko ispitivanje od Heržića je zatraženo da pokretni imetak izruči biskupu na slobodno raspolaganje, a da za nepokretni izda potrebne isprave za gruntovni prijenos prava vlasništva, što je on bez oklijevanja učinio. Od nepokretne imovine imao je: 1) kuću u Zagrebu u Hercegovačkoj ulici br. 106; 2) gradilište bez tereta, a od pokretne imovine: 1) kino-aparat u Đakovu smješten u Vatrogasnom spremištu; 2) Inventar glazbe; 3) razni zlatni i srebrni nakiti, uložak u I. Hrv. štedioni 20.000 din. te razni vrijednosni papiri koji su danas bez cijene, a nekada su imali vrijednost oko 200.000 dinara,⁴⁶ koju je Biskupska menza prodala, a od pokrene imovine bila je zlatnina, ukrasni predmeti, dukati i sl. „Konačni rezultat (dobit) prodaje i namirenja Heržićevih obveza te troškova istrage bio je taj da je od sveg Heržićevog imetka ostalo čistog 702.400.74.- dinara. Prema tome ostalo je do danas, a po svojoj prilici za uvijek, nenamireno od dosad ustanovljene svote defraudacije iznos od **8.263.669.46. – dinara.** Novac koji je dobiven kao čist ostatak od prodaje Heržićeve imovine razdijeljen je na temeljnu imovinu Biskupske menze i na biskupa dra Antuna Akšamovića...”⁴⁷ Biskup Akšamović je svojim dekretom otpustio Heržića iz službe, „uz gubitak svih naslova i prava na bilo kakvu opskrbu ili otporninu”.⁴⁸ Neki drugi dokumenti navode da je za svu Heržićevu unovčenu nepokretnu i pokretnu imovinu Dobro biskupije dobilo 1.015.087,74.- dinara. Da je zaista svu svoju imovinu predao svjedoči činjenica, što je nakon otpusta sve do svoje smrti, koja ga je zatekla u bijedi, živio od milosti svojih rođaka.

Doba potkradanja biskupije, a ne „Zlatno doba DVD-a Đakovo”?

Marijan pl. Heržić, koji se od 1906. godine zaposlio kao aktuar u knjigovodstvu Biskupske Menze napredovao je u svojoj službi sve do mjesta računarskog direktora, aktivno je sudjelovao u životu Đakova i uživao visoki ugled među građanima. Godine 1922., 6. kolovoza bio je izabran za predsjednika Dobrovoljnog vatrogasnog društva u Đakovu i tu je dužnost obnašao sve

46 Usp. HR-NAĐ, fond VL, fasc. Heržić, Očitovanje od 15. rujna 1932.

47 HR-NAĐ, fond VL, Izvještaj Dra Ivana Rogića, predsjednika istražne komisije u defraudacionoj aferi Marijana pl. Heržića.

48 HR-NAĐ, fond VL, Prs. br. 31/932, Dobro Biskupije Đakovo, u Đakovu, 2. oktobra 1932.

do konca 1930. godine. Prema zapisu kroničara DVD-a njegovom ostavkom prestalo je „zlatno doba rada vatrogasnog društva u Đakovu.”⁴⁹ U njegovo vrijeme nabavljena je kino-aparatura za 70.000 dinara, te niz glazbala. U društvu je radila limena glazba i orkestar s oko 90 glazbenika, a velik dio njih bio je u stalnom radnom odnosu s prosječnom plaćom od 3.000 dinara mjesečno. Kad je Društvo predložilo da se nadogradi postojeće vatrogasno spremište, neki su tu ideju odbacili, jer nije bilo sredstava, međutim Predsjednik Heržić odlučio je da se gradi, a na upit, odakle smoći toliki novac, odgovorio je: „Bit će, Bog će dati!” Gradnja je stajala preko 400.000 dinara i sve je podmireno, a da društvo iz svoje blagajne nije dalo niti jedan dinar.⁵⁰ Ni Đakovčani ni članovi Dobrovoljnog vatrogasnog društva nisu ni slutili što stoji iza toga: „Bit će, Bog će dati!” Stajalo je vlastelinstvo Đakovačke biskupije koju je Heržić potkradao, koji je godišnje primitke u blagajničkom dnevniku bilježio kao izdatke, s tim izdacima kupio je ton-kino, glazbala i uzdržavao 90-ak glazbenika s mjesečnom plaćom od oko 3.000 dinara.

Heržić je 1929. godine, dakle i prije otkrića krađe, zapisnički zatražio da mu se prizna pravo vlasništva na predmete koje je on za društvo nabavio. Zato, čim je krađa ustanovljena, sam Heržić je saopćio biskupu Akšamoviću da je izvijestio Dobrovoljno vatrogasno društvo u Đakovu da su sve njegove pokretnine koje se nalaze u vatrogasnom spremištu prenesene u vlasništvo biskupa.⁵¹ Dr. Ivan Rogić je po službenoj dužnosti išao pregledati te predmete, nakon čega je zamolio upravu Društva da ih neko vrijeme zadrži prije nego što budu dani na dražbu. On je ujedno predložio Društvu, ako je zainteresirano za neke od tih predmeta, da se javi u roku od 10 dana, a u istom dopisu dao je do znanja da je biskup teško povrijeđen neugodnim i nedoličnim incidentom, u kojem je bila razderana i biskupova slika, a u kojem su sudjelovali i neki članovi Društva, jer se zna da je biskup Antun Akšamović bio veliki dobrotvor Društva. Prije svakog daljnjeg pregovaranja dr. Rogić kao predsjednik istražne komisije zatražio je da se Društvo biskupu ispriča i da se dotadašnji tajnik g. Čubriković posve ukloni iz odbora. Društvo se službeno ispričalo i ujedno navelo da je proteste izazvao mladi kateheta sa svojim ko-

49 Branko Špehar st. i Branko Špehar ml., Ivan Grizak, *Spomen knjiga u povodu proslave 125-e obljetnice DVD Đakovo*, Izdavač Dobrovoljno vatrogasno društvo Đakovo, Kompjuterska obrada i tisak „Tipografija” d.d. Đakovo, Đakovo, 1997., str. 55.

50 Branko Špehar st., *Spomen knjiga*, str. 42. – 55.

51 HR-NAĐ, fond VL, Istraga protiv Heržića, Predmet – Heržić, Opaske - Pokretnine. Dopis Heržića biskupu Akšamoviću, Đakovo, 2. oktobra 1932.

mentarima u školi o toj aferi,⁵² a ispričao se i g. Čubriković.⁵³ I sam biskup je u opširnom pismu Društvu opisao taj neugodni slučaj, priznao je da je prema Heržiću imao veliko povjerenje. Kad je nakon otkrića afere Heržić odlučio založiti svoj inventar koji se nalazi u vatrogasnom spremištu, biskup ga je od toga odgovarao, ali bez uspjeha. Biskup je osobno priznao da nema ništa protiv Društva, ali u ime odgovornosti prema Biskupskoj menzi mora učiniti sve da se šteta vlastelinstvu namiri.⁵⁴ Uprava Dobrovoljnog vatrogasnog društva dala je do znanja biskupu da Društvo nije u mogućnosti otkupiti predmete koji su dani na dražbu, pa predlaže da Biskupsko dobro: 1) podmiri tražbinu zadružne banke od 25.000 dinara i preuzme vrijednosne papire koji su služiti za sigurnost ovih dugova; 2) da prepusti u vlasništvo i oslobodi založene predmete našem društvu na slobodno raspolaganje.⁵⁵

U vrijeme kad je Heržić potkrađao Biskupsku menzu Dobrovoljno vatrogasno društvo otkrilo je spomen ploču predsjedniku Marijanu pl. Heržiću s tekstom: „U znak zahvalnosti svome začasnom doživotnom predsjedniku MARIJANU PL. HERŽIĆU Dobrovoljno vatrogasno društvo u Đakovu.”⁵⁶ Istina, devet godina ranije otkrilo je ploču i svome (pravome) pokrovitelju i dobročinitelju dr. Antunu Akšamoviću.⁵⁷

Biskupska menza pod novom upravom

Povodom defraudacije Marijana Heržića i otkrića velikih neurednosti u upravi Dobra biskupije biskup je bio prisiljen pristupiti temeljitoj reorganizaciji cjelokupne uprave. Zato je dokinuo službu generalnog direktora, a mjesto njega je imenovao Ravnateljstvo Dobra biskupije s Ravnateljskim vijećem. Predsjednikom Ravnateljskog vijeća imenovan je mons. dr. Franjo Herman, podpredsjednikom mons. Josip Sokol, a izvjestiteljem i generalnim inspektorom dr. Ivan Rogić. Njima je biskup dodijelio tri stručna referenta gg. Mišu

52 HR-NAĐ, fond VL, Istraga protiv Heržića, Predmet – Heržić, Opaske- Pokretnine. Dopis Heržića biskupu Akšamoviću, Đakovo, 2. oktobra 1932.

53 HR-NAĐ, fond VL, Dobrovoljno vatrogasno društvo, Dopisi dr. Antunu Akšamoviću od 7. listopada 1932., 8. listopada 1932, i 12. listopada 1932.

54 Usp. HR-NAĐ, fond AP, br. 42/1932. Prs

55 Usp. HR-NAĐ, fond VL, Istraga protiv Heržića, Predmet – Heržić, Opaske- Pokretnine. Dopis Dobrovoljno vatrogasno društvo u Đakovu biskupu Akšamoviću, Đakovo, 7. veljače 1933.

56 Branko Špehar st. i Branko Špehar ml., Ivan Grizak, *Spomen knjiga...* str. 55.

57 Usp. Branko Špehar st. i Branko Špehar ml., Ivan Grizak, *Spomen knjiga...* str. 41.

Marušića, Franju Horvatovića i Ivana Asančaića. Budući da je Ravnateljstvu predao neograničenu vlast uprave Dobrom biskupije, biskup je pozvao sve činovnike i namještenike da se u buduće u svim poslovima imaju obraćati izravno i isključivo na Ravnateljstvo. Za vršioca zaključaka ravnateljskog vijeća postavljen je dr. Ivan Rogić i njemu su svi činovnici i namještenici Dobra biskupije bili disciplinski podređeni. Dekret o imenovanju Ravnateljstva bio je predočen svim činovnicima i oni su svi potpisali da ga prihvaćaju.⁵⁸

Iako je biskup Ravnateljstvu dao neograničenu vlast uprave, u dva svoja pisma, tj. od 22. i 27. rujna 1933. htio je tu vlast nadgledati, a s time i ograničiti. Na to mu je dr. Rogić odgovorio da to ne radi i neka Ravnateljstvo pusti na miru da obavi svoj posao, inače će dići ruke od tog zamršenog posla.⁵⁹

Papa „kondonira” – „oprašta”

Biskup je tek godine 1930. počeo zapažati (on kaže „već”) da uprava Dobra /Dominii/ biskupije đakovačke nema uspjeha u svojem gospodarenju. Tražio je uzroke i godine 1932. /1. IX./ ustanovio da je nekoliko činovnika upleteno u velike defraudacije. Odmah je stvar prijavio Stolnom Kaptolu i Apostolskoj Nuncijaturi u Beogradu nastojeći predusresti novine koje bi sigurno na svoj način izvijestile javnost o toj za njih veoma zanimljivoj stvari.⁶⁰ Provedena je stroga istraga protiv defraudanata i ujedno obavljena točna revizija svih knjiga primitka i izdatka od 1. VII. 1920. do 1. IX. 1932. Tom zgođom je izvršen i obračun /ratio reciproca/ između imovine Biskupske menze i Biskupa uživatelja jer je nepokretna imovina bila vlasništvo Biskupske menze, a pokretna vlasništvo biskupa uživatelja. O svemu je sastavljen iskaz /elenchus/, a njegov je sadržaj potvrdio i Stolni kaptol na svojoj sjednici od 30. lipnja 1933. godine, o čemu je isti Kaptol izvijestio Apostolskog nuncija u Beogradu.⁶¹

Kad se 1933. godine slavila 1900-ta obljetnica smrti Isusa Krista, organizirano je nacionalno hodočašće u Rim na kojem su sudjelovali naši biskupi, svećenici i velik broj vjernika. Biskup Akšamović se zbog slabog zdravlja

58 Usp. HR-NAĐ, fond VL, br. 69/932, Prs, Đakovo, 10. decembra 1932.

59 Usp. HR-NAĐ, fond, VL Ravnateljstvo Dobra Biskupije đakovačke, Prs. 1. oktobra 1933.,

60 Usp. HR-NAĐ, fond AP br. 28. IX. 1932. Prs.

61 Usp. HR-NAĐ, fond Stolni kaptol (dalje: SK) br. 42/1933., 30. lipnja 1933.

nije mogao pridružiti hodočašću, pa je to učinio dva mjeseca kasnije. On je tom zgodom trebao, zajedno s drugim biskupima, obaviti i pohod „ad limina” i predstaviti Kongregaciji i Svetom Ocu sveukupnu situaciju u biskupiji. Budući da je godinu dana ranije otkrivena velika krađa na biskupskom imanju i neregularno upravljanje s Menzom, Rimu je trebalo predstaviti obračun poslovanja od 1920. do 1932. godine. Biskup je taj posao povjerio posebnoj komisiji na čelu s dr. Ivanom Rogićem, profesorom i pravnikom. Ispričavajući se zbog kašnjenja biskup je Apostolskom nunciju uputio dopis u kojem je između ostalog napisao:

„Prije svoga hodočašća u Rim u mjesecu srpnju doći ću u Beograd da Vašoj Preuzvišenosti iznesem o čemu će govoriti Izvještaj. Ako Vaša Preuzvišenost u mom načinu postupka pronade neku čak i polu voljnu krivnju u rasipanju crkvenog imanja, molim da me iskreno udostoji opomenuti. Ja sam se spreman na zapovijed Svetog Oca ili zamijeniti s bilo kojim biskupom najsiromašnije biskupije u Jugoslaviji ili ako se takav čin prijelaza zbog čvrste prisege Uprave čini neprikladnim i Crkvi nekorisnim, spreman sam prema novo izdanim Statutima godine 1932. kojima su prijašnji iz godine 1919. potpuno i bitno dokinuti, pod trajnim nadzorom Kaptola i, ako Kaptol hoće uz njegovu suradnju upravljati Biskupskom menzom. Što više, ako se čini da je potreban Koadjutor s pravom nasljedstva, neka se Vaša Preuzvišenost udostoji pružiti pomoć. – U cijeloj ovoj šteti treba imati pred očima samo i jedino materijalno dobro, a još više duhovno dobro Biskupije a ne biskupove želje.”⁶²

Biskup je priredio Relaciju za Rim u dva dijela, u prvom dijelu opisao je opću situaciju u Biskupiji,⁶³ a u drugom dijelu, zapravo pismu Svetom Ocu iznio je materijalno stanje Biskupske menze nakon defraudacije Marijana pl. Heržića nakon deset godišnjeg (nekorektnog) upravljanja biskupijskim dobrima. Pismo Svetom Ocu sadrži četiri točke:

- 1) Slučaj krađe Marijana pl. Heržića, koji je, prema tadašnjoj procjeni, prouzročio štetu od 5.000.000.- dinara odnosno 1.250.000.- lira, a

62 HR-NAĐ, fond AP, br. 28/933 Prs, Diacovae die 1 Mai 1933.

63 Usp.HR-NAĐ, fond BO, br. 750/1933, Relations Dioecesanæ pro Quinquennii V. Anno tertio /1933./ Dr.Antun Akšamović, episcopus, Diacovae, 25. Aprilis 1933.

- ta se svota mora nadoknaditi iz imovine Biskupske menze koja je nepopravljiva.
- 2) Zbog nedovoljnih redovitih prihoda biskup je u proteklom razdoblju za upravljanje biskupijom od Biskupske menze bio prisiljen posuditi (uzeti predujam) svotu od 9.782.426.- dinara. Tu svotu on nije trošio u privatne svrhe nego u svrhe povezane s upravom biskupije, uz suglasnost Stolnoga Kaptola i Biskupijskog administrativnog vijeća. Biskup je zamolio Papu da dio svote, tj. 4.782.426. – dinara blagonaklono kondonira (oprosti), a za ostali dio tj. svotu od 5.000.000.- dinara sam biskup preuzeo je obvezu sukcesivno otplaćivati iz redovitih prihoda Menze.
  - 3) Osnovna imovina Biskupske menze u pokretnoj i nepokretnoj imovini dosizala je tada vrijednost od 100.000.000. - dinara, iako priloženi iskaz ne prikazuje toliko.
  - 4) U iskazu primitaka i izdataka kapitala u razdoblju od 1920. do 1932. godine prikazano je smanjenje odnosno redukcija vrijednosti Biskupijske menze za 33.664.528.- dinara, ali ta je svota izdana isključivo u svrhu pravilnog upravljanja Biskupijom, napose za Veliko i Malo sjemenište.

U nastavku pisma biskup je pobliže iznio slučaj Heržić i postupak činovnika koji su vodili administraciju Menze, zatim je istakao brigu za sjemeništa, napose gradnju Malog sjemeništa u Zagrebu, ali i za Veliko sjemenište u Đakovu. A sve to u svrhu povećanja svećeničkih zvanja kojih je u Biskupiji bilo malo.

„Posuđenu” svotu novca biskup je namjeravao u što kraćem roku namiriti iz redovitih prihoda, ali su zbog krađe ti prihodi Biskupske menze u proteklom vremenu veoma smanjeni. 50% od svote 4.572.573.- dinara - koju je biskup bez prethodne dozvole uzeo - izdao je za uzdržavanje Velikog i Malog sjemeništa, a svotu od 299.853.- dinara darovao je siromašnim crkvama koje su oštećene za vrijeme rata, a za ostatak svote tj. 4.782.426.-dinara biskup je usrdno zamolio Svetog Oca da blagonaklono udijeli kondonaciju. Jedan dio novca namijenjen za sjemenište utrošit će se u formaciju budućih svećenika, jer biskupija ima mali broj svećenika, što je na štetu vjerskog odgoja vjernika. Biskup je izvijestio Papu da je, 4. prosinca 1932. godine, izdao novu Uredbu za upravu Biskupske menze u namjeri da se u budućnosti spriječe krađe. Tu je Uredbu predstavio i Apostolskom nunciju u Beogradu.⁶⁴ Prema njoj u upra-

---

64 Usp. HR-NAĐ, fond AP, *Uredba za upravu temeljnom imovinom Dobra Biskupije đakovačke*.

vu Vlastelinstva postavljena su tri svećenika: predstavnik biskupa, Stolnoga kaptola i glavni sudac istražitelj, osim toga, imenovana je komisija za reviziju svih poslova.⁶⁵

Na povratku iz Rima „ad limina” biskup je na dan dva svratio u Dječjačko sjemenište u Zagrebu. Svjedoci kažu da je, uza sve teške udarce što su mu je zadali Heržićeva krađa i požar katedrale te godine, bio začuđujući njegov optimizam. Veli da mu je sv. Otac rekao neka provede sve one mjere koje smatra potrebnima. Biskup je pred prisutnima tvrdio da je Heržić ukrao 5.000.000.- dinara, ali informirani govore da se radilo o 9 – 10 – 15 milijuna.⁶⁶

Biskup „darežljive ruke”

Sv. Kongregacija Konzistorija vratila je tekst Izvještaja Apostolskom nunciju u Beograd s napomenom da ga prouči i da dade svoje mišljenje o njemu, što je on učinio, kao što se vidi iz dopisa upravljenog prefektu iste Kongregacije Kardinalu Karlu Rossiju.⁶⁷ U dopisu je Nuncij izložio kardinalu situaciju Đakovačke biskupije koja je još uvijek najbogatija biskupija u Jugoslaviji, iako je pretrpjela mnogo štete i od agrarne reforme, defraudacije činovnika i od značajne (neregularne) prodaje parcela šuma i oranica. Iza nje slijedi Zagrebačka nadbiskupija, na trećem mjestu je Ljubljanska koja daleko zaostaje iza njih dvije, a sve ostale Biskupske menze su siromašne i veoma siromašne. Nuncij ističe da su đakovački biskupi uvijek bili velika gospoda, a tako se ponašao i biskup Akšamović. On je bio veoma darežljive ruke prema svima, posebno prema pobožnim zakladama. Imovina je napose uvelike smanjena zbog prodaje šume za izgradnju centralnog sjemeništa u Zagrebu. Uz to se dogodila i teška krađa zbog velikog biskupova povjerenja u namještenike na biskupskom vlastelinstvu koju biskup nije htio prijaviti državnim vlastima da se izbjegnu procesi koji bi bacili loše svjetlo na Menzu bez nade

---

Ova uredba stupa na snagu 1. juna 1934. .. i to pokusno na godinu dana. Biskup A. Akšamović, v.r. 28. lipnja 1933. – Tu je Uredbu odobrila Sv. Kongregacija konzistorija svojim otpisom od 23. ožujka 1934., Nr. 713/33 B/ v idi: HR-NAĐ, fond AP, Kutija Prs 1933.

65 Usp. HR-NAĐ, fond, AP, Biskup Akšamović upućuje Papi dopis. Beatissime Pater! Instantia Congreg. Consistoriali tradita occasione visitationis ad limina Apostol., Đakovo, in Jugoslavia die 3. julii 1933, Nr. Prs 750-II /1933.

66 Usp. Ilija Anaković, *Dnevnik 1933. – 1940.* Dne 31.VII. 1933.

67 Usp. VAT-SCC, Locus Jugoslavia, Sirmio 1933, 713/33, Alla Sua Em. il Signor Card. Carlo R. Rossi, Mensa Vescovo di Diacovo, Belgr. 13. XII. 1933., f. 15084

u nadoknadu. U međuvremenu se javljaju nove nevolje, ali sve će to dobro doći i biskupu i njegovim suradnicima da u buduće budnim okom prate što se događa u upravi dobara i kontroliraju Upravu. Bilanca sanacije učinjena je pod pritiskom Stolnoga kaptola koji je s pravom zabrinut za situaciju, ali koji nipošto nije posve neodgovoran, budući da u prošlosti nije primijenio svoje pravo nadzora, iako su kolali glasovi o malverzacijama. Nuncij je mišljenja da Kardinal predsjednik Kongregacije biskupovu molbu s prijedlozima preporuči Svetom Ocu. U audijenciji 3. ožujka 1934. kardinal Rossi je iznio papi Piu XI. đakovački slučaj i on je na sve točke odgovorio pozitivno, uz klauzulu da biskup treba što prije namiriti preostalih 5.000.000.- dinara duga, uz obvezu da ima svake godine izvijestiti Svetu Kongregaciju o rati novca uplaćenog za namiru duga.⁶⁸

Dr. Rogić, glavni inspektor je biskupu Akšamoviću dao do znanja da nije dobro što je u svojoj Relaciji „ad limina” zatražio kondonaciju za svotu od 9.783.426.- dinara prije nego što je Sveta Stolica prihvatila Obračun temeljne imovine od 1920. – 1932. Prema tom Obračunu ustanovljeno je da je od raznih prodaja Menzinih objekata realizirano 54.021.974. – dinara. Ako taj novac nije upotrijebljen za svrhe Menze, nego izvan nje, ti su izdatci otuđenje. Prema tome biskupov dug ne iznosi 9.783.426. – dinara, nego 54.021.974. – dinara. Ako biskup od Svete Stolice nije ishodio dozvolu za otuđenje, trebalo ju je zamoliti tom zgodom, tada bi se konačno ustanovio pravi dug, ovako svako rješenje ne počiva na sigurnim dokazima i do kraja ostaje visjeti u zraku.⁶⁹

Biskup ulaže svoju imovinu - „unifikacija”

Nakon što je Obračunom ustanovljeno, da je utrošen jedan dio imovine Biskupske menze, biskup Akšamović podnio je na Sv. Stolicu predstavku, kojom ju je u prvom redu izvijestio, da je u teškim prilikama za potrebe biskupije i biskupijskih ustanova utrošeno cca 33.000.000.- dinara, zatim da je prema obračunu ostao dužan Menzi 9.782.426.- dinara, ali ni tu svotu nije upotrijebio u svoje privatne i osobne svrhe. Osim toga, zamolio sljedeće:

68 Usp. VAT-SCC, Jugoslavia, Sirmio, 713/33 A. Ex Audientia SSmi diei 3. Martii 1934.

69 Usp. HR-NAĐ, fond VL, Pismo dr. Rogića, Đakovo, 22. lipnja 1939.

1. da Sv. Stolica podijeli sanaciju za imovinu Menze koja je utrošena bez prethodnog odobrenja;

2. da mu Sv. Stolica odobri kondonaciju (oprost) i time ga oslobodi obveze vraćanja duga do iznosa od 4,782.426.- dinara;

3. da mu se odobri sukcesivno vraćanje Menzi preostalog duga od 5,000.000.- dinara;

4. da se odobri novi Statut za upravu Menze prema kojemu se uprava povjerava novom ravnateljstvu, sastavljenom od predstavnika biskupa, predstavnika Stolnoga Kaptola i predstavnika uprave Dobra biskupije, te osnovano nadzorno vijeće za bilance. Sv. Kongregacija Konzistorija je na predstavku odgovorila pozitivno.⁷⁰

Biskup je prihvatio obvezu da svake godine od 1933. Biskupskoj menzi u ratama vraća dug i da svake godine izvještava koliko je vratio. Međutim, godina 1933. svršila je s gubitkom, a ni godina 1934. nije bila bolja, zato je biskup svojom predstavkom na Sv. Stolicu od 10. XI. 1934. morao izvijestiti, ne samo da nije ništa mogao od svoga duga otplatiti, nego je njegov dug porastao za još 1.278.652.- dinara, budući da čisti prihod Dobra biskupije u g. 1933. nije bio dostatan za pokriće redovnih potreba biskupa i biskupijskih institucija.⁷¹ S tim u vezi tražio biskup od Sv. Stolice odobrenje, da svu svoju osobnu aktivnu i pasivu prepusti Biskupskoj menzi, te sav svoj mrtvi i živi inventar, kao i sve obveze, pa da u buduće Menza pod upravom dosadašnjeg ravnateljstva iskorištava njegove imovinske objekte i vodi privređivanje u svoju korist i na svoj rizik. Biskupu i biskupijskim institucijama davalo bi se od prihoda Menze, koliko je stvarno potrebno za njihovo uzdržavanje, dok bi se eventualni višak godišnjeg prihoda pripisivao osnovnom kapitalu Biskupske menze.

Na tu predstavku Sv. Konzistorijalna Kongregacija ovlastila je 8. II. 1935. biskupa da sporazumno s tadašnjim Apostolskim Nuncijem Hermenegildom Pellegrinettijem prouči pitanje sanacije Menze i učini, što smatra najkorisnijim za njenu restituciju, i nakon toga zatraži odobrenje Sv. Kongregacije.⁷²

70 Usp. VAT-SCC, Locus Jugoslavia, Sirmio, 713/1934., 3. Marzo 1934.

71 Usp. HR-NAĐ, fond AP, A. Akšamović: Beatisime Pater!, Đakovo (Jugoslavia) die 10. Novembris 1934.

72 Usp. HR-NAĐ, fond AP, A. Akšamović: Beatissime Pater! 10. Novembris 1934. 10. studenoga 1934.

Apostolski nuncij je navedeni Reskript Sv. Konzistorijalne Kongregacije dostavio biskupu Akšamoviću,⁷³ koji se na temelju podijeljene ovlasti sporazumio s Apostolskim nuncijem, da se kao jedini koristan način sanacije i restitucije Biskupske menze provede **unifikacija obiju imovina**. Stolni Kaptol i Biskupijsko administrativno vijeće dali su na takvo rješenje svoj pristanak. Nakon toga biskup je izdao upravi Dobra biskupije nalog da se počevši od g. 1935. u knjigovodstvu provede unifikacija tako da se sva biskupova imovina prenese na Menzu i da u buduće Menza pod upravom dosadašnjeg ravnateljstva gospodari u svoje ime i u svoju korist.⁷⁴ S tim u vezi izdao je biskup uz odobrenje Stolnoga Kaptola isprave, kojima *svoju pokretnu i nepokretnu imovinu predaje u vlasništvo Biskupske menze*. S obzirom na nekretnine valja spomenuti, da prijenos vlasništva nije gruntovno proveden, budući da se čekalo na konačno rješenje i odobrenje Sv. Stolice, koje do danas nije uslijedilo. Nakon što je ovako riješeno pitanje sanacije Menze prema ovlaštenju Konzistorijalne Kongregacije od 8. II. 1935. uputio je biskup preko Apostolskog Nuncija novu predstavku na Sv. Stolicu, u kojoj je izvijestio o učinjenome s molbom, da se sve definitivno odobri. Ugovor između biskupa i Biskupske menze potpisao je zajedno s biskupom i članovima uprave Biskupske menze i dr. mons. Lovro Radičević, kanonik Apostolski vizitator, tek na sjednici Ravnateljstva Dobra biskupije održanoj 27. ožujka 1941. godine, o čemu je sastavljen Zapisnik.⁷⁵ Tim aktom u prisutnosti Apostolskog vizitatora izvršen je prijenos sveukupne aktivne i pasivne imovine biskupa Akšamovića na Biskupsku menzu. Prijenos i unifikacija imovine izvršena je s imovinskim stanjem od 31. XII. 1934. Prema tome, od 1. I. 1935. postoji samo imovina Biskupske menze kojom se dalje upravlja prema posebnom ugovoru, prethodno odobrenim od Svete Stolice, a sklopljenim između biskupa Akšamovića i Biskupske menze, zastupane po Apostolskom vizitatoru dru Lovri Radičeviću i velikom prepoštu dru Andriji Spiletku na dan 27. III, 1941.⁷⁶ Biskup je iste

73 Usp. HR-NAĐ, fond AP, Nonciature Apostolique Belgrade, die 16. februarii 1935. br. 17151.

74 Usp. NAĐ fond VI, Prs. 38/935 od 30. XII. 1935.

75 Usp. HR-NAĐ, fond AP, Contractus inter Dr. Antonium Akšamović, Episcopum diacovensem et Mensam Episcopalem... quae rescripto Nuntiaturae Apostolicae Belgradie die 24. februarii 1941. Nr. 3573/1941. intimata est, Diacovae /Đakovo/ die 27. Martii 1941. – Zapisnik sjednice Ravnateljstva Dobra biskupije održane dne 27. ožujka 1941.

76 Usp. HR-NAĐ, fond VL, Fascikl: Preuzimanje imovine dr Antuna Akšamovića, biskupa Đakovačkog sa strane Biskupske menze đakovačke sa imovinskim stanjem per 31. XII. 1934, izvršeno u Đakovu, 27. III. 1934., Bilanca Preuzvišenog gospodina biskupa dr. Antuna Akšamovića kao uživaoca Dobra Biskupije đakovačke per 31. XII. 1934.

godine svojim dopisom urgirao da Sveta Stolica ratificira taj Ugovor i ujedno zamolio da ga Kongregacija izvijesti o rezultatima Apostolske vizitacije, kako bi mogao ispraviti ono što je možda krivo učinjeno.⁷⁷

Nakon silnih perturbacija i nakon što je riješeno stotinu pitanja u vezi sa sanacijom Menze sad se jedino čekalo odobrenje Sv. Stolice. Rezultati su pokazali da je u tako kompliciranoj situaciji unifikacija Biskupske menze i biskupova privatnog vlasništva najbolje i najuspješnije rješenje. To razmišljanje je izneseno i Apostolskim vizitatorima mons. dr. Josipu Srebrniću, krčkom biskupu, i mons. dr. Lovri Radičeviću, zagrebačkom kanoniku. Nakon svega doneseno je nekoliko sljedećih zaključaka:

1. Preuzimanjem biskupove imovine Biskupska menza nije pretrpjela nikakvu štetu, a na sebe time nije primila nikakvu novu obvezu. Formalno je postojao osobni dug biskupa Akšamovića, ali stvarno on je ipak teretio Menzu, jer bi taj dug biskup mogao otplatiti samo viškom prihoda iz Menzinih dobara, budući da biskup nema nikakve svoje privatne imovine. Međutim, taj višak prihoda ide u korist Menze. Dakle, Menza ništa ne gubi, nego dobiva bar onoliko, koliko bi dobivala da biskup otplaćuje kao svoj osobni dug. U slučaju, da biskup svoj dug ne bi mogao otplatiti, morala bi ga otplatiti Menza, jer je dug nastao u vezi s upravom biskupskog beneficija i uzdržavanja biskupijskih ustanova. Prema tome Menza stvarno ne preuzima nove obveze, nego se ovom transakcijom formalno provodi ono, što u stvari već postoji.
2. Biskupska menza ovom transakcijom dolazi u bolji položaj, jer joj se daje mogućnost ne samo da naplati ostatak duga biskupa, koji je nakon kondonacije preostao, nego joj se daje mogućnost regresa za ranije gubitke, koje je pretrpjela, kada je od svoje supstancije davala za uzdržavanje biskupijskih institucija.
3. Biskup se tom transakcijom rješava svoje najveće brige u koju je upao zato što je u ovakvim prilikama bio đakovačkim biskupom. On se rješava brige i za budućnost, jer se ni u buduću neće njegovi dugovi gomilati, ako eventualno koje godine čist prihod ne bude dostatan za pokriće redovnih potreba.
4. Odobrenjem Sv. Stolice stavilo se sve indirektnim putem na zakonitu osnovu i time su sanirane i sve eventualne netočnosti u brojkama

---

77 Usp. HR-NAĐ, fond AP, br. 42/941 Prs, Đakovo, 5. Decembris 1941.

- Obračuna, koji radi manjkavih podataka u knjigovodstvu nije mogao biti apsolutno točan. Tako se je stvorila nedvojbeno najispravnija juridička osnovica za daljnje ispravno poslovanje.
5. Ovom se je transakcijom konačno likvidirala neodrživa praksa, prema kojoj su biskupi morali od interkalarne uprave otkupljivati živi i mrtvi inventar, te priskrbiti potreban prometni kapital, i tako se već pri nastupu službe zadužiti za svojih 6.000.000 - 8.000.000.- dinara. U novom sustavu biskup kod Dobra biskupije neće imati nikakvog svoga privatnog imetka, ni inventara ni novca, nego će samo uživati dio stvarnog godišnjeg čistog prihoda. U tom slučaju nakon biskupove smrti neće biti mjesta famoznim ostavinskim parnicama, koje se decenijima nisu zaključivale, kako to svjedoči ostavinska parnica nakon pokojnog biskupa Krapca, a neće se ni državnoj interkalarnoj upravi dati prilika i mogućnost, da za vrijeme interkalara biskupsko dobro formalno opljačka.
  6. Rezultat petogodišnjeg upravljanja po novom sustavu sam po sebi bio je dostatan za njegovo potpuno opravdanje.⁷⁸

U navedenom dopisu od 5. prosinca 1941. godine biskup je izvijestio Prefekta Kongregacije da je u vremenu od 27. ožujka 1941. do 1. srpnja 1941. prenesena i zadnja rata iz redovitih prihoda biskupskog beneficija na Biskupsku menzu. Stoga je Biskupska menza od 31. prosinca 1934. do 1. srpnja 1941. dijelom u stvarnim objektima, dijelom u novcu primila 9.658.718.-dinara, tj. 20.098.- dinara više nego što je biskup bio dužan prema Menzi. Biskup je time ispunio ono što je obećao Svetom Ocu, tj. da će s vremenom iz redovitih prihoda Menze vratiti dugove. Nakon što je ta stvar sretno završila biskup je sigurnom savješću pred Svetim Ocem i pred Uzoritim kardinalom izjavio da je *svoju obvezu prema Biskupskoj menzi točno ispunio*.⁷⁹

---

78 Usp. HR-NAĐ, fond, AP, Preuzvišenom gospodinu Msgr dr. Josipu Srebrniću, biskupu krčkom kao Apostolskom Vizitatoru za Biskupiju đakovačku, u Đakovu, 20. srpnja 1940. Sastavio: Dr. Rogić I, v.r. generalni inspektor Dobra Biskupije đakovačke, Vidio: Antun Akšamović, vr.

79 Usp. HR-NAĐ, fond AP, br. 42/941 Prs, Đakovo, 5. Decembris 1941.

Biskup razmišlja o (ne)ispravnosti svog upravljanja materijalnim dobrima

Kad je nakon otkrića prijevare i krađe stručna komisija vršila reviziju Hrzićeva poslovanja u Blagajničkom dnevniku od 1921. do 1932. godine, kako bi spriječio krive zaključke, biskup Akšamović je upravio dopis Ravnateljstvu Dobra Biskupije Đakovo u kojem je pokušao predstaviti što je on poduzimao od početka svoje uprave Vlastelinstvom. Redom je navodio svoje razloge, prije svega, veli on, morao je prvih godina na vagone *kupovati pšenicu*, kako bi opskrbio svoje namještenike koji su dobivali plaću u naravi. Zatim, *mlin* koji mu je donosio zaradu izgorio je 1921. godine, tj. godinu dana nakon njegova imenovanja za biskupa, pa je kroz tri godine morao svu meljavu vršiti u tuđim mlinovima, što je bio razlog trajnog deficita u ekonomiji agrara. Potom, još prije nego je imenovan za biskupa započela je *agrarna reforma* koja mu je cijelo vrijeme prijetila eksproprijacijom šuma, zato je nastojao šume slabije vrijednosti prodati i uvesti industriju, koja odgovara slavonskom ambijentu pa je dao izgraditi motorni mlin i urediti tvornicu Strossmayerovac, te kupiti tvornicu žeste Stočin. Biskup je upozorio Ravnateljstvo kako su se baš za njegove uprave Dobrom biskupije počeli dobivati ne samo *fructus naturales beneficij* nego i *fructus industriales* - prirodni plodovi beneficija nego i industrijski plodovi. Dok se on oslanjao na prirodne plodove, jedva je što dotjecalo, a pomoću ovih drugih, industrijskih, uspio je kupiti auto, kupiti i skoro sasvim isplatiti tvornicu Stočin, a Vladi otplatiti privatni inventar. – Osim toga, biskup je istaknuo vrlo važnu činjenicu, naime, dok je Biskupsko Dobro bilo cjelovito za vrijeme svih režima prije agrarne reforme, nije moralo uzdržavati nijedne crkvene institucije, npr. Sjemenište, Nemoćište ni vlastelinske činovnike. Tek je on iz svojih prihoda morao plaćati za uzdržavanje spomenutih institucija 1.200.000 Din godišnje. Biskup navodi da je po napatku Ministarstva pravde i uz prijedlog Stolnome kaptolu ušao u izvanrednu sječu prestare šume i trulež, ali je sve opet pošumljeno.

Biskup priznaje da je učinio veliku pogrješku što kod banke nije otvorio posebni tekući račun za temeljnu imovinu, zbog čega su mu činovnici izdatke tako strašno pobrkali, da iz toga kaosa nije mogao izaći sve do danas. Negativne rezultate godišnjih računa u gospodarstvu tumačio je teškim poratnim stanjem i nesposobnošću činovnika, ali nije ni slutio, da bi milijunska defraudacija u vlastelinstvu bila moguća kod dobro uređenoga knjigovodstva. On piše da njemu nije nitko nikada prijavio neku konkretnu sumnju na kojeg nje-

govog činovnika, a on sam nikada nije dovodio u sumnju Hefnerovu referadu o mjesečnoj skoncraziji Blagajne.

To objašnjenje biskup je iznio da Ravnateljstvo Biskupskog Dobra uvjeri kako nije svjestan hotimične krivnje radi koje bi bio uzročnik (*causa efficax damni*), ipak time nije želio od sebe otkloniti svu odgovornost (*culpa juridica*) koju snosi za sve one štete koje bude Ravnateljstvo otkrilo prigodom revizije cjelokupnoga gospodarenja.

Biskup je Stolnom kaptolu priznao da nije „ozbiljno” pregledavao originalnu bilancu, jer se to obavljalo u Stolnom kaptolu i jer su je potpisivali Hefner, Hrzić, Raisz (kasnije Vitek Jelka). On je smatrao da ga od subjektivne krivnje ispričava „*ignorantia invincibilis*” (nesavladivo neznanje), ali teško osjeća taj fatalni udes.⁸⁰

Osvrćući se na prijašnja vremena biskup je iznio da su za prijašnjih režima rođaci svake godine sustavno vukli milijune, a biskupija nije imala osiguranih ni najvitalnijih potreba. Svećenika se napola luda držalo na župi, samo da mu se ne dade penzija.⁸¹ Dva interkalara, pa onda agrarna reforma učinile nam Biskupiju zanemarenom ruševinom, a sad je, eto, on doživio, da ju je defraudacija za njegove uprave učinila zaduženom sirotom.

Nakon te, kao što on sam biskup veli, „jeremijade” - „tužaljke”, biskup priznaje da je učinio i nešto dobra. Njegovom zaslugom biskupija ima svojih osiguranih ustanova, kojima je uz veliku brigu zajamčena stalna egzistencija. Tu je *Stolni kaptol* koji je do godine 1925. bio je u velikoj bijedi. Danas je ta ustanova u povoljnome stanju. Zatim, *Stolna crkva*, *obadva Sjemeništa*, i *penzionerski fond svećenika* imaju *victui necessaria* - sve potrebno za život. Stoga, uza svu svoju nevolju ne možemo reći, da bi naša biskupija gore stajala nego li pred 10 godina. Danas su i sve zgrade i sve patronatske crkve u potpunom redu i u dobrom stanju. Na kraju biskup razmišlja svoju privatnu tvornicu pokloni Biskupiji.

Završavajući svoja razmišljanja biskup je u svojoj iskrenosti napisao: „Nije nam želja ni svrha, da zgrćemo materijalno blago: ‘*Beatus, qui post aurum non abiit, nec speravit in pecunia et thesauris*’, - ‘Blago bogatašu koji se našao bez krivnje, i koji nije trčao za zlatom’ (Sir 31, 8), ali kad usporedim napore koje sam za potrebe Biskupije ulagao s današnjim neuspjehom koji mi

80 Usp.HR-NAĐ, AP, br. 34/933 Prs, Stolnome kaptolu, Đakovo od 28. 6. 1933.

81 Biskup Akšamović nije naveo o kojem se to režimu radi i koji su to rođaci, što je u ovakvim slučajevima „opravdanje” veoma nekorektno.

prouzročiše perverzni exponati samoga lucifera, tada mi dušu obuzme teška bol s kojom ću i u grob leći. – Ja ove svoje duševne patnje prikazujem dragom Spasitelju za grijehe svih nas u biskupiji a i naših pređa, pa gojim tvrdnu nadu da će nas Gospodin Isus utješiti i pomoći. Moja je jedina želja, da sv. Otac bude objektivno izvješten. Ako smo morali tu našu nevolju sakrivati pred vladom i čaršijom koja nam nije prijatelj, ne ćemo ništa prešutjeti sv. Ocu. Molim da se ne obazirete na moju ličnost, nego na interese biskupije.”⁸²

U slučajevima kriza biskup je Stolnom kaptolu predložio sječnu šuma. Za drva koja su bila za sječnu radi starosti, morao je izgraditi šumsku željeznicu Donji Andrijevcu – Majar. Biskup je došao na čelo Biskupije kada ona nije imala dovoljno svećenika i bogoslova. On je zatekao 10 klerika i 11 kapelana. Nedugo nakon toga pripojena je Đakovačkoj biskupiji Apostolska administratura Baranje i Sjeverne Slavonije bez dovoljno svećenika. Trebalo je nešto poduzeti. Malo sjemenište-konvikt u Osijeku nije ispunilo očekivanja, malo je gimnazijalaca koji su nakon ispita zrelosti prešli u đakovačku bogosloviju. Anticipiranu sječnu nije shvaćao nezakonitim i nedopuštenim trošenjem osnovne imovine, nego dugoročnim predujmom ili kratkoročnim zajmom. Njegov prethodnik dr. Ivan Krapac izgradio je sjemenišnu zgradu najvećim dijelom sa sredstvima iz vjerozakonske zaklade, koju je s time donekle i ispraznio. Biskup Krapac nije osigurao pokriće povećanja troškova s novom zgradom. Ponosan što je zajedno s nadbiskupom u Zagrebu izgradio Dječačko sjemenište i uredio veća primanja za bogoslovno sjemenište u Đakovu, biskup Akšamović je napisao značajne riječi: „*Danas nam je pred Bogom veća zasluga i čast pred našim narodom što imademo dovoljno svećenstva, nego li da imademo 2.000 kat. jut. starih bukava i hrastova koji bi radi svoje starosti i radi današnje krize izgubili gotovo svaku vrijednost.*”⁸³

Biskup se tješi da nije sve izgubljeno i da je sa svojim nastojanjem donekle nadoknadio što je potrošio. U pismu Stolnom kaptolu od 28. 6. 1933. godine piše da je popravio stvar s time što je dvojicu kanonika prenio na državne plaće, zatim za sjemenište je isposlovao državnu proviziju od 180.000 godišnje. Zato on zaključuje: „Sudbina biskupije iako je radi poznatih razloga postala teška, ipak nije nimalo očajna. Biskupska menza je u mogućnosti da snosi redovite troškove dovoljne za uzdržavanje Biskupa i biskupijskih usta-

82 Usp. HR-NAĐ, AP, br. 26/932 Prs. Povjerljivo, Đakovo, 2. travnja 1933.

83 NAĐ, fond AP, br. 34/933 Prs, od 28. lipnja 1933. Prečasni Stolni Kaptole. str. 14

nova u okviru umjerenih zahtjeva. Usporedba stanja biskupije i biskupijskih institucija kako je bilo u godini 1920. i kako stoji danas kategorički pokazuje napredak i osiguranje egzistencije svih ustanova u Biskupiji. Svaka naša ustanova imade danas svoj imetak, te uz osrednju pomoć Biskupa uživatelja može, da se uzdržava prema svojoj prirodi i svojoj svrsi.”⁸⁴

Apostolska vizitacija: uvid u stvarno stanje

Tijekom petnaestogodišnje službe apostolskog nuncija u Beogradu mons. Ermenegildo Pellegrinetti pratio je probleme kroz koje je prolazila Đakovačka biskupija i njezin biskup mons. Antun Akšamović i prema uputama Svete Stolice pomagao da se ti zamršeni problemi rasvijetle i riješe. Sveta Stolica, i sam papa Pio XI., redovito su mu povjeravali da zajedno s biskupom proanalizira, pronade i predloži najbolje rješenje, sve do prijedloga da se unificiraju biskupova osobna privatna dobra s dobrima Biskupske menze. Kad se činilo da je „slučaj Akšamović” pred rješenjem, mons. Pellegrinetti je 1937. godine imenovan kardinalom, a na službi apostolskog nuncija naslijedio ga je mons. *Ettore Felici* (20. travnja 1938.).⁸⁵ S dolaskom novog nuncija, koji je dobro poznao ne samo situaciju u Kraljevini Jugoslaviji nego i slučaj Đakovačke biskupije, jer je do tada već dva puta bio na službi u nuncijaturi u Beogradu, vraćen je „đakovački slučaj” na početak i ponovno stavljen na stol. Kongregacija Konzistorija zatražila je od mons. Paola Bertolija, tadašnjeg tajnika Nuncijature, da u arhivu Nuncijature u Beogradu potraži sve dokumente koji se tiču đakovačke Biskupske menze i biskupa Akšamovića i da ih pošalje Konzistorijalnoj Kongregaciji.⁸⁶ Novi Apostolski nuncij predložio je da se

84 Usp.HR-NAD, fond AP, br. 34/933 Prs, od 28. lipnja 1933. Prečasni Stolni Kaptole, str. 18-19

85 Ettore Felici, rođen u Segni 4. ožujka 1881., za svećenika zaređen 1903. Započeo je svoju diplomatsku karijeru kao referent (uditore) u apostolskoj nuncijaturi u Beogradu po prvi puta 1916. godine. Drugi puta je došao u Beograd 1920. nakon uspostave nove države Kraljevine Srba Hrvata i Slovenaca. Od 1921. – 1923. boravi u Vatikanu u funkciji tajnoga komornika Njegove Svetosti Benedikta XV. Godine 1927. bio je izabran za naslovnog nadbiskupa Korinta, a 1938. po treći puta dolazi u Jugoslaviju u službi apostolskog nuncija. U travnju 1941. nakon bombardiranja Beograda odlazi u Vatikan gdje je proveo pet godina, a nakon toga imenovan je za apostolskog nuncija u Irskoj gdje je i umro 9. svibnja 1951. godine

86 Usp. VAT-SCC, Locus Jugoslavia, Sirmio 713/33, Illmo a. Revmo Mons. Paolo Bertoli, incaricato d'affari nella Nunziatura Apostolica – Belgrado, 8 Marzo 1938.

obavi ne samo ekonomska i financijska vizitacija biskupije nego i vizitacija cjelokupnog vjerskog života u biskupiji. Nuncij je predložio da to obave dvojica vizitatora, prema njegovu mišljenju jedan bi od njih mogao biti mons. *dr. Josip Ujčić*, beogradski nadbiskup, koji je već obavio vizitaciju u Dubrovačkoj biskupiji, a drugi mons. *dr. Lovro Radičević*, zagrebački kanonik. On je čak predložio da se vizitacija proširi na sve (nad)biskupije u Jugoslaviji.⁸⁷

U međuvremenu i u Rimu je došlo do promjene, naime papu Pia XI. naslijedio je papa Pio XII. (3. ožujka 1939.). Doista, Sveti Otac je imenovao dvojicu vizitatora, ali ne dr. Josipa Ujčića, nego mons. *dr. Josipa Srebrnića*, krčkog biskupa, koji je dobio zadatak provjeriti moralno i crkveno te usput i ekonomsko stanje u Biskupiji,⁸⁸ i mons. *dr. Lovru Radičevića*, zagrebačkog kanonika, da ispita i izvijesti o ekonomskom stanju Biskupske menze.⁸⁹

Dr. Lovro Radičević. - Mons. Radičević obavio je vizitaciju u srpnju i kolovozu 1939. godine. On je započeo svoj zadatak s usporedbom aktualnog stanja Biskupske menze sa stanjem kakvo je bilo kad je biskup Akšamović ušao u posjed đakovačkog beneficija. Što se tiče materijalnog ili ekonomskog stanja vrlo brzo je uočio da je za vrijeme biskupa Akšamovića vrijednost Biskupske menze od 1920. godine spala sa oko 90.000.000. – dinara do 1939. godine na oko 50.000.000. – dinara. Je li kroz devetnaest godina u vjetar je otišlo 40.000.000.- dinara, tj. oko polovice vrijednosti Biskupske menze? Dr. Radičević je pretresao sve prihode i rashode, sve sječe šuma i prodaje i zamjene oranica za koje je biskup Akšamović dobio ili nije dobio dozvole od Svete Stolice.

On je ustanovio da su od 1920. do 1932. godine troškovi bili mnogo veći od prihoda koje je biskup Akšamović kao beneficijat mogao uživati. Budući da prihodi Biskupske menze nisu bili dovoljni za pokriće troškova, biskup je novac nastojao steći iz drugih, tj. izvanrednih fondova, npr. zajmovima ili otuđivanjem raznih vrsta pokretnih i nepokretnih dobara Biskupske menze. Novac je stjecao iz izvanrednih prihoda od šuma koje su pripadale vlasništvu Biskupske menze i to prijevremenom sječom u šumama crkvenih dobara, bez prethodnog odobrenja crkvenih vlasti, što u to vrijeme nije bilo dopušteno, jer je to moglo biti na štetu beneficija njegovih nasljednika.

87 Usp. VAT-SCC, Nonciature Apostolique Beograde, A Sua Eminenza Reverendissima il Signor Card. Raffaello Carlo Rossi, Segretario della S.C. Consistoriale, Ettore Felici

88 Usp. VAT-SCC, 713/33, Dekret mons. Josipu Srebrniću. 22. Junii, 1933.

89 Usp. VAT-SCC, Romae, die 3. Maji 1939., Excmo ac Revmo Domino, doc. Antonio Akšamovic, Episcopo Sirmiensi,

Na štetu ravnoteže u upravi dobrima Biskupske Menze snažno je utjecala i velika krađa novca Biskupske Menze u svoti od oko 10.000.000.- Dinara, što ju je izvršio činovnik laik kojemu je bila povjerena služba blagajnika i voditelja primitaka i izdataka Biskupske menze. Ta krađa je učinjena sukcesivno tijekom više godina i nije se mogla dogoditi bez krivnje samoga biskupa Akšamovića.

U takvim okolnostima nisu postojale knjige o osnovnom kapitalu Biskupske Menze, kao ni knjige primitaka i izdataka, primljenih iz otuđenja dobara iste Menze prema pravnoj odredbi i zato su redoviti prihodi Biskupske Menze bili pomiješani s osnovnim kapitalom iste Menze. Iz tako pomiješane mase novca biskup Akšamović je namirivao svoje potrebe zbog čega su trpjela šteta dobra Biskupske menze. Velik dio novca dobiven je otuđenjem pokretne i nepokretne imovine Biskupske menze.⁹⁰

Rekapitulirajući **novčano stanje** Biskupske menze, koliko je to bilo moguće, od 29. lipnja 1920. do 31. prosinca 1932. godine rezultat bi bio sljedeći:

Primitci Biskupske menze iznose	54.021.974 Din
Troškovi Biskupske menze iznose	29.587.600 Din
Dakle u kasi Biskupske menze treba biti	14.434.374 Din
Od ove svote treba oduzeti svotu od	4.651.948 Din
a toj svoti treba pridodati pravne osobe agrarne reforme za zemlju. A budući da je kasa Biskupske menze 31. prosinca 1932. bila prazna, ustanovljen je manjak od	9.782.426 Din

Taj dug od 9.782.426. - dinara biskup Akšamović je priznao Kongregaciji Konzistorija, tvrdeći da on tijekom prošlih godina s redovitim prihodima nije mogao potpuno podmiriti administrativne potrebe svoje biskupije pa je od sredstava koja pripadaju Biskupskoj menzi uzeo svotu od 9.782.426.- dinara. A budući da tu svotu nije upotrijebio u svoju korist nego u korist biskupije, biskup je uz suglasnost Stolnoga kaptola i administrativnog vijeća ponizno zamolio Svetu Kongregaciju Konzistorija, odnosno Svetog Oca, da Biskupskoj menzi blagonaklono *kondonira* (oprosti) 4.782.426. - dinara, a on će Biskupskoj menzi ostali dio svote od 5.000.000. - dinara iz redovitih prihoda za nekoliko sljedećih godina, osobno nadoknaditi.

90 Lovro Radičević, *Sacrae Congregationi Consistoriali Romae, Zagabriae*, die 4. Julii 1939.

Prema konačnom obračunu dr. Lovre Radičevića vrijednost cjelokupne imovine Biskupske menze 1938. godine iznosila je **57.386.748,63. – dinara**. Je li, i koliko je biskup odgovoran za to smanjenje glavnice, ni Apostolski vizitator nije mogao čvrsto zaključiti, budući da se iz prikaza „izdataka” nije moglo ustanoviti, jesu li oni bili zakoniti ili se radilo o zloupotrebi. Evo zašto:

1. „Iako je vrijednost biskupskog imanja iznosila gotovo 100.000.000. – dinara, upravljanje biskupskim dobrima nije se moglo provjeriti u knjigama, jer knjiga nije bilo. Postavilo se pitanje, jesu li one namjerno skrivene ili uništene, ili one doista nisu vođene.
2. Vizitatoru nisu pokazani ni originali ni kopije ugovora, a iz svega se čini da su izdatci bili veći nego što su prikazani.
3. Biskup Akšamović nije prijavio krađu Marijana Heržića, kad je ona otkrivena, bojeći se da on sam sebe ne bi prokazao i navukao na sebe vizitaciju i Svete Stolice i državnih organa. Što više, on je spremno nadoknadio pola ukradene svote, dakako iz prihoda Biskupske menze.
4. Blagajnik Heržić biskupijski novac je izdavao za plaću velikog broja glazbenika. Biskup to godinama nije primijetio, a nije ni čudo, jer je orkestar pružao svoje usluge i biskupu kod obilnih ručkova i raskošnih primanja koji su priređivani njemu u čast. Mnogi su se ponašali kao gladne krave koje su pasle na bogatim pašnjacima Biskupske menze, a to je biskupiju godišnje koštalo preko milijun dinara.
5. Menza je 1920. godine posjedovala 36.257 jut. šume i oranica, a 1939. taj je posjed sveden na 21.879 jut., velikim dijelom bez dozvole Svete Stolice. Pogotovo u prvim godinama biskup nije tražio dopuštenje.
6. Usprkos teškom stanju koje je on prouzročio i dugu od gotovo 8.000.000.- dinara, koji je još uvijek opterećivao Menzu, biskup je podigao od prihoda na titul svog doličnog uzdržavanja za 1936. godinu 232.623; za 1937. godinu 306.009; za 1938. godinu 273.106. – dinara. – Ako se tim svotama dodaju još 72.000. dinara što ih je godišnje primao do države, tada se ta svota penjala do 342.000. dinara godišnje. Zaključak nuncija: biskup se doista znao pobrinuti za svoje dolično uzdržavanje.”⁹¹

---

91 Nonciature Apostolique Belgrade, Belgado, 23. Augusto 1939. Pismo nuncija Kardinalu Raffaellu C. Rossi, Segretario della S.C. Consistoriale, s. n.

Da Biskupska menza ne trpi daljnje smanjenje svoga imetka, mons. Lovro Radičević predložio je da Kongregacija Konzistorija blagonaklono providi: 1) da se imovina Biskupske menze od sada ne troši radi povećanja prihoda; 2) da se što prije otplate dugovi Menze iz njezinih redovitih prihoda; 3) da se imovina Biskupske menze učini stabilnom i korisnom; 4) da cijela uprava Dobra Biskupske menze - pod nadzorom Svete Apostolske Stolice - povjeri nekoj osobi stručnoj u tim poslovima, i da se na taj način barem u buduće spasi ono što je od Dobra Biskupske menze još preostalo.

Na kraju vizitator je preložio da biskupa pozovu u Rim i da mu se ondje dade mogućnost da se očituje te da se tek nakon toga i rezultata vizitacije donese pravorijek.⁹² Nuncij je bio suglasan s tim prijedlogom.

Mons. dr. Josip Srebrnić. - Mons. Srebrnić, biskup vizitator, obavio je svoj zadatak vizitacije u Đakovačkoj biskupiji od 9. do 22. srpnja 1939. godine, koji se sastojao prije svega u tome da ispita moralno i vjersko stanje u biskupiji te disciplinu klera, a u drugom planu bilo je pitanje ekonomske situacije. Biskup je ekonomsku situaciju prikazao u šest točaka, a u prvoj najvažnijoj i najdužoj opisao je stanje u Biskupskoj menzi. Biskup vizitator priznao je da mu je glavni inspektor Biskupske menze dr. Ivan Rogić izvrsno opisao konkretnu situaciju Menze i kako je do nje došlo. U prvom redu priznao je da se ni prije ni za vrijeme biskupa Akšamovića imovinske knjige nisu vodile tako da se na temelju njih moglo zaključiti kakvi su bili prihodi, pa se može pretpostaviti da je biskup i izvanredne prihode trošio protivno kan. 1531 §3.⁹³ Vizitatoru su predstavljene one molbe koje je biskup upravio Svetoj Stolici i rješenja koja je od nje dobio. Naglasio je da je unifikacija biskupove imovine s Biskupskom menzom bila *uspješna*, zato je preporučio da to rješenje Sv. Kongregacija Konzistorija što prije potvrdi i da izda naredbu prema kojoj biskup ni na koji način ne će moći raspolagati dobrima i приходima Biskupske menze prema svojem dotadašnjem načelu: „*U tim stvarima ja sam upravitelj, i ja sam sam sebi inspektor*”.

Biskup Srebrnić je procijenio konačnu vrijednost stvari koje su na dan 31. XII. 1939. godine pripadali Menzi:

92 Usp. Nonciature Apostolique Belgrade, Belgado, 23. Augusto 1939. Pismo nuncija Kardinalu Raffaellu C. Rossi, Segretario della S.C. Consistorial, s. n.

93 Usp. HR-NAĐ, fond VL, Dr. Ivan Rogić, generalni inspektor Dobra Biskupije đakovačke, v.r.: Preuzvišenom gospodinu Msgru dr. Josipu Srebrniću, biskupu krčkom kao Apostolskom Vizitatoru za Biskupiju đakovačku, u Đakovu, 20. srpnja 1940. (Vidio: A Akšamović).

1/ Zemlja	35.041.446,50
2/ Zgrade	6.782.910 -
3/ Pokretna dobra živa i mrtva	5.992.682,50
4/ Dužnici z kupljenu zemlju	5.504.954.85 -
5/ Dionice	1.049.953 -
6/ /Dužnici/ /Cassa postae, Praštedionica/	1.397.258.73 -
7/ Aktiva u raznim sekcijama.....	5.756.698,46 -
8/ U kasi	1.407.247,73 -
9/ Pod raznim vidovima silom oduzetih	2.040.511 -
10/ Dubiosa	311.502.22
11/ Još ne prodani agrarni kuponi	568.700. -
12/ Varia	1.088.370,68 -
13/ Biskup	44.389 -
SVEGA:	67.955.824,69

Ako se ta svota od 67.955.824,69. – dinara usporedi s onom do koje je došao dr. Lovro Radičević, drugi Apostolski vizitator, tj. 57.386.748,63 - dinara, uočiti ćemo razliku od 10.569.076,06.- dinara.⁹⁴ To je samo potvrda da se na temelju pristupačnih i predstavljenih poslovnih knjiga nije moglo doći do prave, objektivne istine o prihodima i izdatcima.

Biskup Akšamović nipošto nije htio krivce (kradljivce) prijaviti mjerodavnim državnim (policijskim) vlastima, a u dopisu Stolnom kaptolu istaknuo strogu obvezu kanona 364 §3 3° o čuvanju uredovne tajne „u opsegu i na način, koji je određen u pravu ili od biskupa”,⁹⁵ ipak su činjenicu pronevjere na Dobru biskupije objavile neke novine koje su istakle da je u Đakovu kraj Osijeka izbila velika afera koja je odjeknula ne samo u Đakovu nego i u Osijeku i u drugim gradovima Hrvatske. Da se izbjegnju nekorektni komentari, biskupija je dala sljedeće priopćenje: „Prilikom revizije računa u centralnoj kancelariji dobra biskupije pronađeni su manjci u blagajni i ustanovljena krivica blagajnikova. Uslijed toga su dekretom g. biskupa dva činovnika

94 Vrijednost jugoslavenskog dinara tih godina u odnosu prema američkom dolaru iznosila je 1 dolar prema 55 dinara.

95 HR-NAĐ, fond AP, br. 34/933 Prs, Đakovo, 28. VI. 1933.

blagajnik i upravitelj mlina privremeno suspendirani od službe, dok istražna komisija ne svrši svoj rad. Za sve eventualne manjke založio je blagajnik svu svoju imovinu, koja je bez sumnje dovoljna za pokriće pronađenog manjka i druge eventualne štete.”⁹⁶ Senzacija je postala potpuna tek kad se saznalo da je otpušteni činovnik Marijan plemeniti Herzić čovjek koji je u Đakovu i u Hrvatskoj igrao važnu ulogu, bio je protagonist ideje vatrogastva u Jugoslaviji. Sad je tek došlo na vidjelo odakle Herziću toliki novac za silne izdatke u korist DVD Đakovo. Računa se da je pronevjera bila u visini od dva milijuna dinara.⁹⁷

Nakon toga izmišljala se i širila vijest da je biskup rasipao biskupijska dobra kartajući se s beogradskim generalima. Ta je priča došla do njega i on je žestoko reagirao, tražeći očitovanje iznositelja takve laži.⁹⁸ Nažalost, i danas kad se spomene ime biskupa Antuna Akšamovića mnogi iz starije generacije pitaju: „Jel' to onaj biskup koji je s generalima prokartao biskupijska dobra”? I to je jedna od kleveta koja se „prišivala” crkvenim ljudima toga vremena.

Dvojica Apostolskih vizitatora, tj. mons. dr. Josip Srebrnić, krčki biskup, i dr. Lovro Radičević, zagrebački kanonik, pregledali su 1939. i 1940. način upravljanja biskupa Akšamovića materijalnim dobrima i ustanovili velike propuste i nekorektnosti u financijskom poslovanju. Biskup Akšamović nije mogao predočiti mnoge račune i knjige primitaka i izdataka i to zato jer nisu ni postojali. Da su takvi blagajnički dnevници postojali i uredno vođeni pod nadzorom, tada bi ona velika krađa od 10.000.000.- dinara u kasi Biskupske menze jedva bila moguća. Vizitatori su ustanovili da je biskup bez potrebnog odobrenja prebacivao osobne izdatke (troškove) i dugove na Biskupsku menzu. U otuđenju posve je zanemarivao ograničenja od strane crkvenih i građanskih zakona, a nije tražio dopuštenje od Svete Stolice. Vizitatorima nije mogao predočiti kupoprodajne ugovore, jer ih često nije ni sklapao.

---

96 VAT-SCC, Locus Jugoslavia, 713/33, f. 373. *Pronevera u upravi dobara đakovačke biskupije. Osek, 7. oktobra, (1933.)* (ćirilica). U Arhivu se čuva samo članak bez naznake o kojim je novinama riječ.

97 Istraga je ustanovila da je svota pronevjere bila deset puta veće nego li vrijednost cjelokupnog Herzićeva imanja.

98 Usp. HR-NAĐ, fond AP, br.13/1934. Prs, Ugledno Gradsko načelstvo Vukovar, Đakovo, 3. aprila 1934. i 10. aprila 1934. Članak navodi da je Marijan pl. Herzić bio ugledan građanin Đakova i šire, jer nije bio sam predsjednik Vatrogasnog društva Đakovo, nego i predsjednik saveza vatrogasnih društava Jugoslavije. Osim toga bio je član Internacionalne federacije vatrogasnih društava.

Nakon završetka vizitacije biskup je očekivao da će iz Rima dobiti izvještaj o rezultatima do kojih su vizitatori došli, kako bi, kao što on kaže, još pod stare dane popravio, ako bi što trebalo popraviti, ili da uredovati, ako bi što trebalo uredovati.⁹⁹ Budući da rezultati nisu stizali, on je izvijestio Svetu Stolicu o postupku što ga je poduzeo da se sanira teško financijsko stanje u koje je Biskupska menza upala u razdoblju od 1920. do 1932. godine, te o stanju imovine koncem 1939. godine.¹⁰⁰ Nuncij je tek djelomično izvijestio biskupa o odlukama Rima, između ostaloga izvijestio ga je da je u Kongregaciji Konzistorija dugo razgovarao s Kardinalom Tajnikom o unifikaciji dobara i o Upravnom odboru. Nakon što je razmotrio sve biskupove razloge, Kardinal je dao do znanja da Kongregacija nema ništa protiv da aktualna Komisija zadrži svoju ulogu, ali pod predsjedanjem biskupa. Nuncij je kardinalu dao do znanja da će biskup teško podnijeti ako bude posve isključen iz uprave Menze. Kongregacija je odredila da mons. dr. Lovro Radičević kao završetak obavljene vizitacije zajedno s biskupom dogovori pitanje Ugovora o unifikaciji, koju je Sveta Stolica već odobrila, i da je zaključi kako za crkveno tako i za civilno područje. To je učinjeno na temelju otpisa Apostolske nuncijature od 24. veljače 1941. godine, a potpisano 27. ožujka 1941.¹⁰¹ Biskupijsko administrativno vijeće iste godine održalo je sjednicu u kojoj je biskup kao predsjedatelj iznio izvještaj o stanju Biskupske menze u kojem je izvijestio, da je na temelju ugovora u predmetu unifikacije imovine Biskupske Menze i privatne imovine sadanjega biskupa Akšamovića završen materijalni obračun za koji je Sveta Stolica dala predsankciju. S tim u vezi revizioni odbor uprave Dobra Biskupije nakon pregledanih računa za godinu 1940., odredio je da se svota 390.000.-, koju je biskup do tada dugovao Biskupskoj Menzi, briše i da se Biskupu povrate njegove založne isprave.¹⁰² Tako je Đakovačka biskupija obzirom na materijalno stanje ušla je u razdoblje Drugog svjetskog rata s dosta sređenom situacijom.

Kardinal Rossi je na audijenciji 11. studenoga 1939. izvijestio Svetog Oca o upravnoj situaciji Đakovačke biskupije i to prema rezultatima vizita-

---

99 Usp. HR-NAĐ, fond AP, br. 42/941 Prs, Đakovo, 5. Decembris 1941., Dioecesis diacovenssis seu bosnensis et Syrmienensis.

100 Usp. HR-NAĐ, fond AP, br. 35/940 Prs, od 2. IV. 1940.

101 Usp. HR-NAĐ, fond VL, Nuntiatura Apostolica in Jugoslavia, N. 3573, Belgradi, die 24. Februarii 1941. 101. Usp. HR-NAĐ, AP, Prs 35/940, od 2. IV. 1940.

102 Usp. HR-NAĐ, fond BO, *Zapisnik sjednice Biskupijskog administrativnog vijeća, održana dne 11. rujna 1941.*, t. 4, u: *Zapisnik Bisk. Administrativnog vijeća od 2. X. 1933.*

cije koju je obavio mons. Radičević. Sveti Otac se zbog težine slučaja zabrinuo i zapitao kako se može ispitati, je li mons. Akšamović spreman podnijeti odreknuće od pastirske uprave biskupije i kako je to moguće postići, te odmah postaviti dobrog apostolskog administratora koji će mudro i energično moći ispraviti nepravilnosti i u biskupiji uspostaviti red i disciplinu. Biskup je, vjerojatno potaknut od nuncija nekoliko puta zamolio Svetog Oca da ga stavi u stanje mira, o čemu će biti riječ u jednom od sljedećih poglavlja.

Nakon što je dobio rezultate apostolske vizitacije, mons. Felici je u svom dopisu kardinalu Rafaelu Karlu Rossiju analizirao točku po točku. Na kraju je zajedno s vizitatorom zaključio da bi objeručke potpisao da je u Đakovačkoj biskupiji apsolutno potrebna radikalna promjena vlasti koja se ne može postići bez promjene Pastira. Čovjek u godinama biskupa Akšamovića i njegova karaktera teško može prihvatiti prijenos uprave na drugoga. On bi i dalje bio glavni upravitelj i gazda. Čovjek koji je godinama zatvarao oči na trulež što ju je opisao vizitator ne samo da ne pruža nikakvog jamstva za budućnost, nego izaziva veliku sumnju, ima li normalan i ispravan moralni karakter (stav).

Biskup je u prvoj godini rata mogao sa zadovoljstvom dati pregled podmirivanja dugova prema Biskupskoj menzi. U jednom kratkom pregledu stoji:

Dug povraćen Biskupskoj menzi u obrocima:

Od god. 1935 do god 1939 povraćen iznos:	6,407.665	Din
U god. 1940. povraćen	414.032.65	Din
U god. 1940 plaćeno za činovnički fond	929.021.80	Din
4. U god. 1941 povraćen	1.107.901	Din
Kupljen cereale	800.000	Din

Menzi povraćen dug do 1/7. 941.

Đakovo 1/7.941.¹⁰³

Sav sretan biskup je pisao kardinalu: „Sretno završivši taj posao usuđujem se pred Svetim Ocem i pred Vašom Uzoritošću mirnom (čvrstom) savješću izjaviti da sam svoju obvezu prema Biskupskoj menzi do kraja ispunio”¹⁰⁴

103 HR-NAĐ, fond AP Ad br. 26/942. Prs. – Biskup je čak istaknuo da je preplatio dug sa 20.098 Dinara.

104 HR-NAĐ, fond AP br. 42/941, Prs 10. XI. 1941.

Iz te „truleži”, zbog koje je Vlastelinstvo, a i cijela Biskupija skoro doživjela bankrot, i biskupa i Biskupiju pomogao je izvući *dr. Ivan Rogić*, profesor crkvenoga prava koga je sam Gospodin poslao. Možemo reći sa sv. Ivanom: „I bi čovjek poslan od Boga, ime mu Ivan” (Iv 1,6), tj. dr. Ivan Rogić, čovjek stručan, pronicljiv i odlučan.

Biskupija u ratnom vihoru

Na osnovu nekoliko izvještaja i dokumenata može se djelomično prosuditi stanje i funkcioniranje biskupskog vlastelinstva tijekom Drugog svjetskog rata, a i svjedoci toga vremena govore da je rad na biskupskom dobru bio veoma otežan čak i pogibeljan.¹⁰⁵ Partizanske skupine koje su se skrivale se po šumovitim brežuljcima Dilja i Krndije često su ometale rad šumskih i poljskih radnika i stanovnika sela uz šumovite predjele. To potvrđuje i sam biskup u jednom pismu što ga je naslovio „Dragi Illustrissime!”, a najvjerojatnije se radi o dr. Franji Hermanu kojemu on piše: „Jedino u novije vrijeme muku mučimo s materijalnom upravom da ju održimo aktivnom. Partizani zaposjeli sve naše šume do Mačkovca. Godišnji etat nijesmo mogli niti pravo stilizirati u prijedlogu niti ga izraditi za god. 1942/43.... Ako se partizani rastjeraju još tokom mjeseca ožujka 1943 iz naših posjeda, mi ćemo se oporaviti, jer nam novaca gotovih treba četverostruko više nego prošlih godina...”¹⁰⁶ Nakon savezničkog bombardiranja Zagreba 22. veljače 1944. biskup Akšamović je poslao izraze solidarnosti nadbiskupu Alojziju Stepincu i ujedno ga izvijestio o teškom stanju na području Đakova i Đakovštine. Biskup piše: „Naše prilike u Slavoniji su također vrlo teške... K nama su pribjegli čini se i bosanski i srijemski partizani, te su se znatno umnožili. Đakovo je doduše dobro osigurano s vojnicima i oružjem, ali cijela je okolica izvrgnuta zulumima svake vrsti. Mi još uvijek čekamo vojsku koja bi imala očistiti planine Papuk, Krndiju i Dilj-goru... Prošlo godišnje berbe su nam sasvim propale, jer vino iz podruma u vinogradima Trnava i Mandićevac nijesmo mogli dovesti, te su partizani sve podrume opljačkali, tim su posjednicima vinograda

105 Usp. Mato Lukačević, i drugi prir. *Prešućene žrtve Đakova i Đakovštine u Drugom svjetskom ratu i poraću*, ur. Vladimir Geiger, Branko Ostajmer, Sanja Rogoz, Hrvatsko društvo političkih zatvorenika, Podružnica Osijek – Ogranak Đakovo, Đakovo 2007., str.38. Pišl Rudolfa ubili partizani kao vozača traktora kada je prevezio beračice grožđa iz Đakova u Mandićevac, 7.10.1943.

106 HR-NAĐ, fond AP, Pismo bez datuma i broja, pisano početkom 1943. godine.

i napose našem vlastelinstvu, nanijeli ogromne milijunske štete.”¹⁰⁷ U svom dopisu Ministarstvu poljoprivrede i šumarstva biskup se tuži: „Ratno stanje u Đakovu i u Đakovštini je poljoprivredi i vinogradarstvu zadalo smrtni udarac. Inventar je razgrabljen od okupatora, stoka je uništena. Sada je prva briga uprave ekonomskoga odjeljenja da nabavi potrebni mrtvi i živi inventar. Nevolja je to gora što su i ekonomske zgrade na pustari Strosmajerovac sve porušene i fabrika žeste oštećena kako na zgradi tako i na strojevima.”¹⁰⁸ Pred kraj Drugog svjetskog rata materijalno stanje Biskupije bilo je tako teško da su članovi Biskupijskog Administrativnog vijeća na svojoj sjednici od 4. kolovoza 1944. godine postavili pitanje opskrbe Bogoslovnog sjemeništa. Neki su čak predložili „da se sjemenište zatvori, a naši bogoslovi pošalju u Zagreb, jer bi tada izdatci za bogoslove bili znatno sniženi. - Članovi vijeća misle, da se svakako naše sjemenište zadrži i zato da ga ne zauzme vojska i da se ne prekine tradicija”.¹⁰⁹ Ipak, pobijedila je ljubav prema sjemeništu i svijest o njegovom značenju za biskupiju, bez obzira na troškove.

Mons. Antun Akšamović, naslovni biskup i apostolski administrator

Kad se mislilo da je sve namireno i da se sve smirilo, iz Rima je stigla kao grom iz vedra neba vijest da je 28. ožujka 1942. godine, papa Pio XII. mons. Antuna Akšamovića skinuo sa službe đakovačkog biskupa i imenovao naslovnim biskupom Augustopoljskim u Frigiji te postavio apostolskim administratorom Srijemske crkve sa svim ovlastima i dužnostima koje pripadaju kapitularnom vikaru.¹¹⁰ Dakle, Sveta Stolica je samo djelomično prihvatila biskupovu molbu da mu podijeli mirovinu, i razriješila ga službe dijecezanskog biskupa Đakovačke biskupije ali ga je imenovala apostolskim administratorom. Kardinal Rossi u popratnom dopisu piše biskupu da za vrijeme trajanja ovoga dekreta prema normi kan. 438. Zakonika kanonskoga prava s

107 HR-NAĐ, fond AP, br. 15/1944 Prs., 28. veljače 1944. Nadbiskupu dr. A. Stepincu izvještaj o stanju u vlastelinstvu.

108 HR-NAĐ, fond AP br. 78/1945. Prs., 9. listopada 1945. Predmet: Đakovo, Dobro Biskupije, razdijeljeno u dvije državne uprave ne može se održati.

109 HR-NAĐ, fond BO, *Sjednice Administrativnog vijeća*, 4. kolovoza 1944.

110 VAT-SCC, 713/33, od 28. Martii 1942.

obzirom na disciplinsko i ekonomsko stanje „ništa ne uvodi” - „nihil innovetur”. U vezi s cijelim slučajem biskup je izvijestio Stolni Kaptol da je pitao za savjet izaslanika Svete Stolice J. R. Marconeu, nadbiskupa Alojzija Stepinca i dr. Antu Pavelića, što mu je činiti. Pavelić mu je odgovorio da to spada na crkveno područje i ne misli slati nekog državnog referenta koji će nadgledati njegov rad, a nadbiskup Stepinac mu je rekao da on kao apostolski administrator ima vlast upravljati Biskupskom menzom. U međuvremenu kanonici su izabrali kapitularnog vikara i upravitelja biskupskih dobara, međutim nadbiskup im je dao do znanja da je i jedan i drugi izbor bio suvišan, jer apostolski administrator ima sve to. Što se tiče plaće, mons. Marcone je biskupu rekao da će visinu plaće odrediti komisija koja upravlja dobrima biskupije.¹¹¹ Biskup Akšamović je uputio nadbiskupu i metropoliti Alojziju Stepincu dopis u kojem ga moli za razjašnjenje pitanja upravitelja dobara biskupske Menze đakovačke. Nadbiskup je odgovorio i poslao kopiju pisma Stolnome Kaptolu.¹¹² Veoma je karakterističan broj pod kojim je Papa izdao novo imenovanje biskupu Akšamoviću, to jest broj 713/33. To je broj pod kojim se cijelo vrijeme vodio „đakovački slučaj” od Herzićeve pronevjere do sanacije Biskupske menze. Biskup Akšamović je i kao biskup – apostolski administrator nastavio upravljati biskupskim dobrima.¹¹³

Ravnatelj Dobra biskupije đakovačke podnio je Izvještaj Biskupiji i Općinskom poglavarstvu u Đakovu, što su sve Nijemci, partizani, Jugoslavenska armija na tom dobru za vrijeme rata od 1941. do 1945. godine, odnijeli, oteli, konfiscirali i otuđili. Iz tog popisa navodimo samo neke stavke: (a) 116 komada teglećih konja, pastuha i kobila;¹¹⁴ (b) 10 teglećih volova; (c) 45 komada majurskih kola; (d) 52 komada rasplodnih krmača; (e) 425 komada prasaca; (f) 3 teretna automobila; (g) 1 biskupov osobni automobil „Lincoln”; (h) 2 traktora; (i) 120.000 komada pečene cigle. - K tome treba dodati: više tona pšenice, kukuruza, zobi, kilograma masti, slanine te više hektolitara vina i rakije, zatim gotovo svi strojevi i postrojenja, a mnogo toga je uništeno.¹¹⁵

111 HR-NAĐ, fond AP br. 26/1942. Prs, Đakovo, 29. svibnja 1942.

112 HR-NAĐ, fond AP br. 22/942 – ad. Predsjedništvo biskupskih konferencija, br. 119/BK-42, 12. lipnja 1942., Predmet: Upravitelj dobara biskupske menze đakovačke – imenovanje.

113 O imenovanju biskupa Akšamovića za apostolskog administratora bit će riječ u drugom poglavlju, npr. u poglavlju o Apostolskoj vizitaciji biskupije.

114 Bježeći od partizana njemačka vojska je za stanovnike Krdrije biskupiji rekvirirala 22 para konja i mnogo zaprežnih kola.

115 HR-NAĐ, fond BO, Fascikl *Ekonomat*, Dokument datiran 6. VI. 1945.

Tako je biskup Antun Akšamović završio prvo razdoblje svoga upravljanja Vlastelinstvom Đakovačke biskupije koje je 1920. godine iznosilo 36.000 jutara šuma i oranica, a 1945. godine 13.000 jutara manje, tj. oko 23.000 jutara. O tom što se događalo od 1945. do 1953. godine govori drugi dio ove radnje.

U Đakovu, 6. srpnja 2017.

dr. sc. Marin Srakić
nadbiskup u miru.

Prilog

Zapisnik o manipulaciji i krađi Marijana pl. Heržića

Od 30. septembra 1932. sastavljen u svrhu ustanovljenja manjka u blagajni Dobra Biskupije Đakovo, nastalog nekorektnim manipulisanjem g. Marijana pl. Heržić, rač. direktora. p.p.¹¹⁶

Prisutni od strane preuzv. g. biskupa: Dr. Ivan Rogić, kao predsjednik istražne komisije, g. Tomislav Pracni, g. Oton Vreća, g. Dragutin Ficko i g. Antun Jurčević.

Od strane g. Marijana pl. Heržića g. banski savjetnik Ivan Galić, te konačno Marijan pl. Heržić.

Manjak u blagajni ustanovljuje se pregledom blagajničkih dnevnika od g. 1921. do incl. 12. septembra 1932. te pregledom zapisnika o primopredaji blagajne, izvršenoj 23. septembra 1932.

I. Brojčane nekorektnosti.

Nekorektnosti u zbrajanje i prenosima, koje je istražna komisija otkrila u blagajničkim dnevnicima, predočuju se g. Marijanu pl. Heržić, te se ustanovljuje, kako slijedi:

---

116 HR-NAĐ, fond VL, kut. Krada Heržić. Zapisnik sastavljen 30.. rujna 1932.

God. 1924.

-----	na štetu blagajnika Din.	na štetu vlastelinstva Din.
kod čl. 4849. rashod povećan na štetu vlastelinstva		100.000.-

God. 1925.

-----		
kod čl. 2629. rashod krivo prenesen na štetu vlastelinstva		300.000.-
kod čl. 2677. prihod smanjen na štetu vlastelinstva		100.000.-
kod čl. 2709. rashod povećan na štetu vlastelinstva		200.000.-
kod čl. 3605. prihod smanjen na štetu vlastelinstva		2.000.-
kod čl. 3861. rashod povećan na štetu vlastelinstva		100.000.-
kod čl. 4293. prihod smanjen na štetu vlastelinstva		100.000.-
kod čl. 4981. prihod smanjen na štetu vlastelinstva		<u>70.000.-</u>
Prenos		972.000.-
Na štetu	na štetu blagajnika Din.	vlastelinstva Din.
kod čl. 5030. rashod povećan na štetu vlastelinstva		96.000.-

God. 1926.

-----		
kod čl. 5940. rashod prenešen krivo na štetu vlastelinstva		1,000.000.-
kod čl. 5940. zbroj prihoda povećan na štetu blagajnika		100.000.-
kod čl. 6020. prihod smanjen na štetu vlastelinstva		40.000.-
prenos blagajničkog iz g. 1925. nije proveden na štetu vlastelinstva		22.084.63

God. 1927.

-----

kod čl. 562. prihod smanjen na štetu vlastelinstva	10.000.-
kod čl. 1970. rashod povećan na štetu vlastelinstva	1,000.000.-
kod čl. 2499. rashod povećan na štetu vlastelinstva	200.000.-
kod čl. 2515. prihod povećan na štetu blagajnika	1.000.-
kod čl. 2515. rashod smanjen na štetu blagajnika	20.000.-
kod čl. 2595. prihod povećan na štetu blagajnika	300.000.-
kod čl. 2643. rashod povećan na štetu vlastelinstva	200.000.-
kod čl. 2659. prihod povećan na štetu blagajnika	100.000.-
kod čl. 2963. prihod smanjen na štetu vlastelinstva	140.000.-
kod čl. 2962. prenos smanjen na štetu blagajnika	493.903.67
kod čl. 3123. prihod povećan na štetu blagajnika	40.000.-
kod čl. 3778. rashod povećan na štetu vlastelinstva	300.000.-
kod čl. 3843. rashod povećan na štetu vlastelinstva	100.000.-
kod čl. 3874. prenos rashoda povećan na štetu vlastelinstva	<u>200.000.-</u>
1,000.903.67	4,280.084.63

Na štetu blagajnika	Din.	na štetu vlastelinstva	Din.
kod čl. 3891. prihod smanjen na štetu vlastelinstva		100.000.-	
kod čl. 3955. prihod smanjen na štetu vlastelinstva		100.000.-	
kod čl. 3987. rashod povećan na štetu vlastelinstva		100.000.-	
kod čl. 4067. rashod povećan na štetu vlastelinstva		100.000.-	
kod čl. 4133. prihod smanjen na štetu vlastelinstva		300.000.-	
kod čl. 4277. prihod smanjen na štetu vlastelinstva		100.000.-	
kod čl. 4293. rashod povećan na štetu vlastelinstva		100.000.-	
kod čl. 4341. rashod povećan na štetu vlastelinstva		200.000.-	
kod čl. 4534. manjka zbroj u prihodu i rashodu			

na štetu blagajnika	41.801.-	
kod čl. 4710. rashod povećan na štetu vlastelinstva		20.000.-
kod čl. 4741. prenos prihoda smanjen na štetu vlastelinstva	4.000.-	
kod čl. 4966. rashod povećan na štetu vlastelinstva		70.000.-
kod čl. 5223. rashod smanjen na štetu blagajnika		101.000.-
kod čl. 5449. prihod povećan		
na štetu blagajnika	2,000.000.-	
kod čl. 5449. rashod povećan na štetu vlastelinstva		1,000.000.-
kod čl. 5465. prihod smanjen na štetu vlastelinstva		217.991.-
kod čl. 5481. rashod povećan na štetu vlastelinstva		164.000.-

God. 1928.

-----

kod čl. 497. rashod smanjen		
na štetu blagajnika	80.000.-	
Prenos		
3,223.704.67		6,856.075.63

Na štetu	na štetu
blagajnika	vlastelinstva
Din.	Din.

God. 1929.

-----

kod čl. 162. rashod smanjen		
na štetu blagajnika	2.000.-	

God. 1930.

Nije prenešen preizdatak iz g. 1929.		
na štetu blagajnika	153.828.36	

God. 1931.

čl. 1- 64. prihod smanjen	
na štetu vlastelinstva	17.457.-
čl. 81. prihod smanjen na štetu vlastelinstva	100.000.-
čl. 128. prenos prihoda smanjen na štetu vlastelinstva	100.000.-
čl. 209. prihod smanjen na štetu vlastelinstva	101.551.-

God. 1932.

Saldo 1931. u višku nije prenesen na štetu vlastelinstva	638.798.79
Saldo primitka do čl. 1551/32.na štetu vlastelinstva	4,917.053.43
neprovedeni iskazi /primici/ na štetu vlastelinstva	388.318.02
neprovedeni dio iskaza o agrarcima na štetu vlastelinstva	963.231.17
Saldo rashoda do čl. 1551./32.	
na štetu blagajnika	5,350.448.41
neprovedene stavke rashoda	231.134.35
predana gotovina	67.019.05
neprovedene juxta br. 464.	4.480.-

Ukupno	9,028.129.84
14,086.965.04	

Prema tome se pokazuje diferencija na štetu vlastelinstva od dinara 5,058.835.20 / pet milijuna pedeseosamhiljadaosamstotidesetpet dinara i 20 para./

Sitnije nekorektnosti nijesu ovdje uzete u obzir. Isto tako nijesu pregledane nekorektnosti pri knjiženju, niti su pojedine stavke blagajničkog dnevnika isporodjene s priložima.

Marijan pl. Heržić

Dr. Ivan Rogić Ivan Galić Ante Jurčević Tomislav Pracny Oton Vreća In.
Drag. Ficko.

SUMMARY

Marin Srakić

BISHOP ANTUN AKŠAMOVIĆ –SEIGNIOR OF A „GENEROUS HAND”

This paper is dedicated to bishop Akšamović as the Seignior, or rather the manager of material possessions of the Diocese in the first period, from 1920 to 1945. He was appointed as the bishop of the Diocese of Bosnia or Đakovo and Srijem in 1920, and he carried out this duty until his retirement in 1951. As he took over the service, he also took over the management of the Manor or Episcopal properties (*mensa episcopalis*) which at that time included more than 36.257 acres of woods, arable land and meadows. However, this property was immediately affected by the agrarian reform from the year 1918. At the same time patronages, or rather the diocese liabilities towards certain institutions such as seminaries, cathedral, parish and other institutions were being repurchased. Ten years after he had taken over his service as a bishop, a theft of 10.000.000 dinars was discovered at the Episcopal property, and the culprit was Milan pl. Hrežić, a man of bishop's great trust. He was also the president of the Volunteer Fire Department Đakovo (DVD), and he had been supporting „the best fire brigade brass music in the Kingdom of Yugoslavia” during the period of around ten years by means of stealing from the Diocese, by forging receipts, expenses and incomes, and also through other malversations. The Bishop himself was of a „generous hand”, so he had not been spending the extraordinary income only for the purposes of the Church, and he did so without the approval of the Holy See. He had also been very generous in giving money away, in this way copying his predecessor, Josip Juraj Strossmayer, who had, in all fairness, been generous, but he didn't dissipate the money, moreover, during his time the Manor prospered, while bishop Akšamović almost led the Diocese into bankruptcy, from which it had been saved by dr. Ivan Rogić, a priest and professor of canon law. The Holy See forgave the bishop a half of the sum he had spent, and it was decided that he would settle the other half from his regular income, which he did. However, after the apostolic visitation in 1924, the Holy See dismissed bishop Akšamović from his service as the Đakovo diocesan Bishop, and appointed him as the apostolic administrator of the same diocese with jurisdiction of vicar capitular, and appointed him the titular bishop Augustopoljski in Phrygia. Towards the end of this period, that is, during the Second World War, the manor was constantly plundered by the partisans hiding in the nearby woods and hills of Dilj and Krndija, who were breaking into the Episcopal estates, land and vineyards.

Key words: Akšamović, manor, agrarian reform, theft, DVD Đakovo, repurchase of patronage, apostolic administrator, apostolic visitation